

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Манжосова О.В., Факас І.Б., Латковський П.П., Мошинська Я.С.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Частина I

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для студентів денної та заочної форми навчання

Чернівці 2021

Рекомендовано до друку
Навчально-методичною радою Національного університету
«Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 7 липня 2021 року).

Рецензенти:

Козловська Л.В. – доктор юридичних наук, доцент, Начальник відділу опрацювання правових позицій касаційних судів і Великої Палати Департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду України

Глиняна К.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Автори:

Манжосова О.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», *Факас І.Б.* – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», *Латковський П.П.* – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», *Мошинська Я.С.* – асистент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія».

Цивільне право (Частина 1) : навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання / Манжосова О.В., Факас І.Б., Латковський П.П., Мошинська Я.С., Чернівці, 2021. 112 с.

У навчально-методичному посібнику «Цивільне право (Частина 1)» подаються тематика та основий виклад лекційних занять, плани семінарських занять з практичними завданнями для аудиторної та самостійної роботи студентів. У посібнику наведено перелік рекомендованої літератури, яка може бути використана при підготовці до семінарських (практичних) занять, заліку, іспиту. Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до вимог державних освітніх стандартів для викладачів закладів вищої освіти та здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за спеціальністю 081 «Право».

ЗМІСТ

Загальні положення.....	4
Теми лекційних занять.....	5
Теми семінарських (практичних) занять.....	75
Питання до заліку/ іспиту.....	94
Короткий термінологічний словник.....	98
Методи навчання.....	102
Критерії оцінювання.....	104
Рекомендована література.....	105

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання з навчальної дисципліни «Цивільне право» призначається для підготовки фахівців галузі знань 081 «Право» спеціальності 081 «Право» і підготовлений з урахуванням положень Цивільного кодексу України та інших актів цивільного законодавства.

Цивільне право України - одна з основних фундаментальних дисциплін, яка вивчається у вищих навчальних закладах юридичного профілю. Предметом навчальної дисципліни «Цивільне право» є вивчення суспільних відносин, що складаються в процесі реалізації майнових та особистих немайнових прав осіб.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Цивільне право» є формування у здобувачів освіти комплексного знання щодо предмету курсу, яке відповідає сучасним тенденціям розвитку цивільно-правових відносин.

Після вивчення дисципліни студенти повинні **знати**:

- джерела цивільного права України;
- особливості окремих інститутів цивільного права;
- сучасні тенденції розвитку цивільного законодавства України;
- поняття, класифікацію, зміст та особливості здійснення і захисту майнових та особистих немайнових прав;

Студенти повинні **уміти**:

- визначати поняття та особливості окремих видів суспільних (цивільних) відносин;
- характеризувати складові елементи окремих інститутів цивільного права.
- аналізувати особливості правового регулювання окремих інститутів цивільного права;

Навчально-методичний посібник зорієнтований на формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Основними видами навчальної активності студентів є поєднання лекційних та семінарських занять із систематичною самостійною роботою над підручниками, посібниками, нормативно-правовими актами, а також сприяння розвитку професійного мислення, умінь і навичок для розв'язання практичних професійних завдань.

Якісна підготовка з дисципліни «Цивільне право» передбачає самостійну роботу студента з рекомендованою літературою, нормативними актами, оформлення цивільно-правових документів, аналіз судової практики, проведення порівняльного аналізу національного та зарубіжного законодавства. Після цього студент може приступати до підготовки доповідей, рефератів, вирішення тестів та ситуаційних задач тощо.

Вивчення дисципліни «Цивільне право» базується на знаннях і навичках, які отримали студенти з дисциплін «Теорія держави і права», «Основи римського приватного права», «Конституційне право».

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА, ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВОВІДНОШЕННЯ

1. Цивільне право, як галузь права. Предмет, метод, принципи та функції цивільного права.
2. Цивільне законодавство України. Дія актів цивільного законодавства в часі, в просторі та за колом осіб.
3. Цивільні правовідносини. Поняття, структура, види, підстави виникнення.

Основний зміст

1. Цивільне право – це галузь права, яка на приватноправових засадах регулює майнові та особисті немайнові відносини.

Цивільне право - це сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах диспозитивності та юридичної рівності сторін.

Цивільне право - це поєднання концепції, ідей (принципів) та правових норм, що встановлюють на засадах диспозитивності, юридичної рівності та ініціативи сторін підстави набуття та порядок реалізації й захисту прав та обов'язків фізичними та юридичними особами, а також соціальними утвореннями, що виступають як суб'єкти немайнових та майнових (цивільних) відносин, з метою задоволення матеріальних і духовних потреб приватних осіб та захисту їх інтересів (Харитонов Є.О.).

Суб'єктами приватного права – учасниками цивільних правовідносин є **1) суб'єкти приватного права** (фізичні особи, юридичні особи), **2) суб'єкти публічного права**: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави тощо.

Предметом цивільного права є:

майнові відносини, під якими прийнято розуміти суспільні відносини, які виникають з приводу тих матеріальних благ, які мають економічну цінність і яким характерні такі основні ознаки: товарно-грошовий, вартісний характер; самостійність та автономність організаційно-майнового статусу учасників відносин; юридична рівність сторін;

особисті немайнові відносини які характеризуються відсутністю економічного змісту й нерозривним зв'язком з самими учасниками цих

відносин (людьми чи їх організаціями). Це відносини з приводу охорони невід'ємних нематеріальних благ (життя, здоров'я, честі, гідності, ділової репутації тощо), а також нематеріальних благ, пов'язаних із результатами творчої та інтелектуальної діяльності людини (творів, їх виконань, винаходів тощо).

Метод цивільно-правового регулювання характеризують такі ознаки:

- юридична рівність учасників цивільних правовідносин;
- самостійний (незалежний) організаційно-майновий статус учасників цивільних правовідносин;
- ініціативно-диспозитивний характер цивільно-правових норм;
- відновлювально-компенсаційний характер захисних засобів порушеного права, спрямованих на майнову сферу порушника, а не на особу.

Принципи (засади) цивільного права.

Принципи цивільного права (від лат. *principio* – начало, засада) – керівні засади, основоположні ідеї, основні положення, які виражають сутність цивільно-правового регулювання, забезпечують його внутрішню єдність, визначають його загальний зміст та спрямованість.

Основними засадами (принципами) цивільного законодавства є (ст. 3 ЦКУ):

- Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини.
- Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом.
- Свобода договорів
- Свобода підприємницької діяльності, не забороненої законом
- Принцип судового захисту цивільного права та інтересу
- Справедливість, добросовісність, розумність.

Функції цивільного права - це головні напрями його впливу на цивільні відносини з метою їх впорядкування.

Функції цивільного права можна поділити на:

Загально-правові	Специфічно-цивілістичні
Інформаційно-орієнтаційна	Уповноважувальна.

<p>Виховна (превентивна) Регулятивна Захисна (охоронна)</p>	<p>Полягає в тому, що цивільне право створює нормативну базу саморегулювання у сфері приватного права, визначає засади внутрішнього регулювання за допомогою угоди сторін цивільних відносин. Ця функція є специфічною цивілістичною функцією, оскільки тільки у цій галузі учасники відносин можуть самі визначати для себе правила поведінки, створювати фактично нормативні акти локальної дії тощо. Компенсаційна функція. У процесі виконання цієї функції забезпечується можливість відновлення порушеного цивільного права та інтересу на еквівалентній основі.</p>
---	---

2. Цивільне законодавство – це система норм, що регулюють цивільні відносини.

Тут доцільно зауважити, що в контексті питання цивільне законодавство розглядається питання джерел (форми) цивільного права – це ті зовнішні форми виразу правил поведінки учасників цивільних правовідносин, які засвідчують їхню обов'язковість для певного кола осіб.

Акти цивільного законодавства України – система нормативно-правових актів, які регулюють цивільні відносини. Основу цих актів становить Конституція України, яка містить низку норм прямої дії, котрими регулюються цивільні відносини. Йдеться передовсім про норми, які встановлюють основні принципи здійснення, охорони і захисту особистих немайнових та майнових прав, загальні засади інституту права приватної власності та власності суб'єктів публічного права тощо.

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України.

Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи. Якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності

Цивільні відносини регулюються однаково на всій території України.

Цивільне законодавство України може існувати в таких формах:

1. Акти цивільного законодавства України.

- **Закони:**

Цивільний кодекс України та інші закони України;

- **Підзаконні акти:**

укази Президента України, прийняті у межах його компетенції, встановленої Конституцією України;

постанови Кабінету Міністрів України;

акти центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів влади АРК, які можуть регулювати цивільні відносини лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом (ст. 4 ЦК).

2. **Міжнародні договори** набувають чинності для України після надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість. Міжнародні договори наділені пріоритетом у правозастосуванні порівняно з іншими актами цивільного законодавства, у тих випадках, якщо положення останніх суперечать міжнародному договору. Згідно зі ст. 10 ЦК, якщо у чинному міжнародному договорі України, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом цивільного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України;

3. **Практика Європейського суду з прав людини**, яка містить, зокрема, низку основоположних принципів державного регулювання майнових та немайнових відносин. Поряд із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, застосування практики Європейського суду з прав людини судами України як джерела права є обов'язковим згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

4. **Судова практика** (практика судів загальної юрисдикції), під якою розуміють сукупність правоположень (тверджень юридичного характеру, які конкретизують норми права). Основні форми виразу судової практики в Україні: а) рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій з так званих «принципових» справ і б) роз'яснення вищих судових інстанцій (Пленуму ВС, вищих спеціалізованих судів).

5. **Договори суб'єктів цивільного права.**

6. **Звичаї.**

7. **Інші акти цивільного законодавства** (правова доктрина, прецеденти, корпоративні норми тощо).

3. **Цивільні правовідносини** – це суспільні відносини врегульовані нормами цивільного права.

Особливостями цивільних правовідносин є те, що:

- вони регулюються специфічним методом рівності сторін;
- їх учасники мають певне коло прав та обов'язків;

- їм притаманна ініціатива та юридична рівність учасників;
- виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів.

Елементами цивільного правовідношення є:

1. **Суб'єкти** (учасники цивільного правовідношення, які мають цивільні права та обов'язки)

фізичні особи - громадяни України, а також іноземці і особи без громадянства;

юридичні особи – незалежно від форми власності та організаційно-правової форми;

соціально-публічні утворення - держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та ін.

2. **Об'єкти** - це матеріальні або нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідношення (речі, дії, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформація та ін.).

3. **Зміст** – суб'єктивні права та обов'язки учасників правовідносин.

Класифікація цивільних правовідносин можлива за різними підставами.

1) У залежності від **економічного змісту**, цивільні правовідносини поділяються на:

Майнові правовідносини , що мають економічний зміст, а їх об'єктом є майно (матеріальні блага).	Немайнові правовідносини , що не мають безпосереднього економічного змісту (право авторства, право на життя, честь тощо)
--	---

2) За **юридичним змістом** цивільні правовідносини поділяються на:

Абсолютні в яких носієві абсолютного права протистоїть невизначена кількість зобов'язаних осіб (правовідносини власності)	Відносні в яких суб'єкту протистоїть одна або декілька конкретно визначених зобов'язаних осіб (договірні правовідносини).
---	---

3) За **характером здійснення права** цивільні правовідносини поділяються на:

Речові в яких уповноважений суб'єкт може здійснювати свої суб'єктивні права самостійно, без сприяння зобов'язаної особи (правовідносини власності, сервітутні правовідносини тощо).	Зобов'язальні в яких уповноважений суб'єкт для здійснення своїх цивільних прав потребує сприяння зобов'язаної особи (договірні правовідносини).
---	---

--	--

4) У залежності від **спрямованості і цілей встановлення** поділяються на:

Регулятивні призначені опосередковувати (регулювати) зв'язки нормального цивільного обігу.	Охоронні виникають у випадку необхідності захисту інтересів учасників цивільного обігу цивілістичними засобами.
--	---

5) З урахуванням **структури змісту** правовідносини можуть бути поділені на:

Прості мають своїм змістом одне право і один обов'язок, або по одному праву і одному обов'язку у кожного з його суб'єктів.	Складні характеризуються наявністю декількох прав і обов'язків.
--	---

Класифікація цивільних правовідносин можлива і за іншими підставами. Так, з урахуванням тих або інших їхніх особливостей, можуть бути виділені строкові і безстрокові правовідносини, активні і пасивні, типові і нетипові, загальнорегулятивні, організаційні тощо.

Серед підстав виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин можна розрізнити нормативні та індивідуальні.

Нормативними підставами виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин є принципи і норми цивільного права.

Індивідуальними підставами виникнення цивільних правовідносин є **юридичні факти** – певні обставини, які з огляду на нормативні підстави призводять до виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин та відповідно до виникнення суб'єктивних цивільних прав у конкретних осіб. Однією з найпоширеніших підстав виникнення цивільних правовідносин є договори та інші правочини.

Найбільш поширеною у цивілістиці є **класифікація юридичних фактів**, яка ґрунтується на їх зв'язку з волею особи (вольовий критерій). За цим критерієм розрізняють:

дії (безпосередньо залежать від волі людини);		події (виникають чи існують незалежно від волі людини).	
правомірні (такі, що не суперечать принципам і нормам цивільного права)		неправомірні (дії, які суперечать принципам чи нормам цивільного права).	
юридичні акти (дії,	юридичні вчинки (дії,		

спеціально спрямовані на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків, тобто, спрямовані на настання певних цивільно-правових наслідків)	спеціально не спрямовані на настання певних юридичних наслідків, однак такі, що породжують юридичні наслідки з огляду на норми цивільного права).		
--	---	--	--

Згідно з ч. 2 ст. 11 ЦК підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є:

- 1) договори та інші правочини;
- 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;
- 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;
- 4) інші юридичні факти».

У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події (ч. 6 ст. 11 ЦК). Важливою є вказівка ст. 11 ЦК на інші юридичні факти як підстави виникнення цивільних правовідносин. Таким чином, законодавець визнає, що життєві обставини, прямо не згадані в актах цивільного законодавства, можуть породжувати цивільні права та обов'язки з огляду на загальні принципи цивільного права.

ТЕМА 2. ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1. Загальні положення про фізичну особу.
2. Визначення, характерні риси та зміст цивільної правоздатності. Дієздатність фізичних осіб. Обсяг дієздатності фізичних осіб.
3. Обмеження дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною.
4. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Оголошення

фізичної особи померлою.

5. Опіка та піклування, як форми реалізації дієздатності фізичних осіб.

6. Акти цивільного стану.

Основний зміст

1. Фізична особа – це людина учасник цивільних відносин.

Фізична особа набуває прав і обов'язків і здійснює їх під своїм **ім'ям**. Ім'я є особистим немайновим правом фізичної особи і засобом індивідуалізації як учасника цивільно-правових відносин.

Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається з прізвища, власного імені та по-батькові (якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини).

Фізична особа має право використовувати псевдонім (вигадане ім'я) або діяти без зазначення імені.

Ім'я дитині обирається за згодою батьків, по-батькові дається за іменем батька, якщо інше не передбачено законами України чи не ґрунтується на національних звичаях.

Фізична особа має право змінити ім'я у разі укладення шлюбу, розірванні шлюбу, визнання його недійсним, усиновлення, встановлення батьківства (ст. ст. 35, 45, 46, 113, 231 Сімейного кодексу України). Крім того, фізична особа, якій виповнилося 16 років, може змінити своє прізвище та ім'я за власним бажанням. Особа, що досягла 14 років, може зробити це зі згоди батьків або того з них, з ким вона проживає, або піклувальника, але за умови, що це відповідає її інтересам.

При зміні імені відповідні зміни вносяться в актовий запис про народження та інші документи.

Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Фізична особа може мати декілька місць проживання.

Вільний вибір місця проживання є одним з основних конституційних прав людини та особистим немайновим правом, що охороняється законом.

Місцем проживання фізичної особи **до 10 років** є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, опікуна або місце знаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я в якому вона проживає.

Місцем проживання фізичної особи **від 10 до 14 років** є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, опікуна або місце знаходження

навчального закладу чи закладу охорони здоров'я в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлене за згодою між дитиною та батьками (усиновювачами, опікуном) або організацією, яка виконує функції опікуна.

Фізична особа, яка досягла **14 років має право самостійно визначати місце проживання.**

2. Цивільна правоздатність фізичної особи (здатність мати цивільні права та обов'язки) – виникає в момент її народження і припиняється у момент смерті.

Цивільна дієздатність (здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати та своїми діями створювати ля себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання) – залежить від віку та стану психічного здоров'я фізичної особи.

Залежно від віку виділяють такі різновиди дієздатності:

Часткова	Неповна	Повна
фізична особа до 14 років (малолітня)	фізична особа від 14 до 18 років (неповнолітні)	фізична особа яка досягла 18 років або у випадках визначених законом
Має право: 1.Вчиняти дрібні побутові правочини; 2.Здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної творчої діяльності	Має право: 1.Самостійно розпоряджатись своїм заробітком, стипендією та іншими доходами; 2.Самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатись грошима на рахунку; 3.Самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної творчої діяльності; 4. Бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено статутними документами або законом Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.	Законом передбачена можливість набуття повної дієздатності особою до досягнення нею 18 років у випадках: • реєстрації шлюбу; • реєстрації матір'ю (батьком) дитини; • по досягненні 16 років, якщо особа працює за трудовим договором; • по досягненні 16 років, якщо особа бажає займатись підприємницькою діяльністю.
Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду. Відшкодування завданої шкоди здійснюється батьками (усиновлювачами), опікунами.	Неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно. У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником.	

3. Фізична особа може бути визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною у таких випадках:

	Підстави	Правові наслідки
Обмеження дієздатності	1. Якщо фізична особа страждає на психічний розлад , який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. 2. Якщо фізична особа зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами , азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати в скрутне матеріальне становище .	1. Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється пiклування . Така особа може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. 2. Одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи, цивільна дієздатність якої обмежена, та розпоряджання ними здійснюються піклувальником.
Визнання недієздатною	Фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними	1. Над фізичною особою встановлюється опіка . 2. Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину. 3. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун.
За рішенням суду дієздатність фізичної особи може бути поновлена.		

4. У разі тривалої відсутності фізичної особи в місці її постійного проживання, з метою захисту її прав та інтересів, а також прав та інтересів інших осіб, які знаходяться з нею у правових відносинах (майнових, аліментних, трудових тощо), фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою або оголошена померлою.

	Підстави	Правові наслідки	Правові наслідки появи / повернення особи
Визнання безвісно відсутньою	Якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування	Нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку . Опікун приймає виконання цивільних обов'язків на її користь,	Судове рішення про визнання безвісно відсутньою скасовується.

		погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах.	
Оголошення померлою	<p>а. Якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років;</p> <p>б. Якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, - протягом шести місяців;</p> <p>с. За можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру - протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.</p> <p>4. Якщо особа пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, вона може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій</p>	<p>1. Відкривається спадщина;</p> <p>2. Спадкоємцям забороняється відчужувати нерухоме майно отримане у спадщину.</p>	<p>1. Майно повертається, якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до теперішнього володільця, окрім грошей, цінних паперів на пред'явника та майна, придбаного за набувальною давністю.</p> <p>2. Майно яке перейшло за відплатним договором не повертається, окрім випадків коли буде встановлено, що на момент набуття цього майна особа знала, що оголошений померлим, живий.</p> <p>3. У разі неможливості повернути майно в натурі відшкодовується його вартість.</p> <p>4. Повертається сума, одержана від реалізації майна, яке перейшло у власність держави, Автономної Республіки Крим або територіальної громади і було реалізоване ними.</p>

5. Опіка та піклування, як форми реалізації дієздатності фізичних осіб.

Опіка та піклування є способами встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Опіка та піклування встановлюються органами опіки та піклування або судом.

Опіка	Піклування
--------------	-------------------

<p>Встановлюється над:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. фізичними особами до 14 років (малолітніми), що позбавлені батьківського піклування; 2. недієздатними фізичними особами; 3. майном фізичних осіб, що визнані безвісно відсутніми, зниклими безвісті, недієздатними та малолітніх позбавлених батьківського піклування. 	<p>Встановлюється над:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. фізичними особами у віці від 14 до 18 років (неповнолітніми), які позбавлені батьківського піклування; 2. обмежено дієздатною фізичною особою
<p style="text-align: center;">Опікуном або піклувальником може бути фізична особа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • з повною цивільною дієздатністю; • яка не перебуває на обліку або лікуванні в психоневрологічних та наркологічних закладах; • не позбавлена батьківських прав • поведінка якої не суперечить інтересам підопічного; • не є засудженою за вчинення тяжкого злочину; • щодо неї не було припинено раніше встановлена опіка чи піклування. 	
<p>Опікун вчиняє правочини від імені та в інтересах підопічного. Але, опікун, його дружина, чоловік та близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не можуть укладати з підопічним договорів, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички. Опікун не може здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватися від його імені порукою.</p>	<p>Піклувальник дає згоду на вчинення підопічним правочинів. Але, піклувальник не може давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування на підставі договору позички.</p>
<p>Опікун чи піклувальник виключно з дозволу органів опіки і піклування має право:</p> <ul style="list-style-type: none"> • відмовитися від майнових прав підопічного; • видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; • укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; • укладати договори щодо іншого цінного майна. 	
<p>Опіка припиняється у разі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам); • досягнення підопічним чотирнадцяти років (опікун, стає піклувальником без спеціального рішення); • поновлення цивільної дієздатності недієздатної фізичної особи. 	<p>Піклування припиняється у разі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • досягнення фізичною особою повноліття; • реєстрації шлюбу неповнолітньої особи; • надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; • поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена

Опікун зобов'язаний дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням, дбати про виховання, навчання та розвиток малолітньої та неповнолітньої особи.

6. Актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Актами цивільного стану є народження фізичної особи, встановлення її походження, набуття громадянства, вихід з громадянства та його втрата, досягнення відповідного віку, надання повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, шлюб, розірвання шлюбу, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, зміна імені, інвалідність, смерть тощо. Державній реєстрації підлягають народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу у випадках, передбачених законом, зміна імені, смерть.

Реєстрація актів цивільного стану провадиться відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1.07.2010р. Відомості про народження фізичної особи та її походження, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, шлюб, розірвання шлюбу, зміну імені, смерть підлягають обов'язковому внесенню до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та Єдиного державного демографічного реєстру в обсязі, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус».

ТЕМА 3. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

1. Загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи. Зміст та особливості здійснення особистих немайнових прав.
2. Види особистих немайнових прав. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.
3. Поняття, особливості та порядок захисту особистих немайнових прав фізичної особи.

Основний зміст

1. Особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом та особи не мають економічного змісту. Фізична володіє особистими немайновими правами довічно, вона не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав.

Зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя фізична особа.

2.

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи	Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи
Право на життя Право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю Право на охорону здоров'я Право на медичну допомогу Право на інформацію про стан свого здоров'я Право на таємницю про стан здоров'я Право фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я, на допуск до неї інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката та священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду. Право на свободу Право на особисту недоторканність Право на донорство Право на сім'ю Право на опіку або піклування Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля	Право на ім'я Право на повагу до гідності та честі Повага до людини, яка померла Право на недоторканність ділової репутації Право на індивідуальність Право на особисте життя та його таємницю Право на інформацію Право на особисті папери Право на таємницю кореспонденції Право на захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості Право на місце проживання Право на недоторканність житла Право на вибір роду занять Право на свободу пересування Право на свободу об'єднання Право на мирні зібрання

3. Фізична особа має **право на захист** свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб. Захист особистого немайнового права здійснюється способами визначеними цивільним законодавством, або в інший спосіб відповідно до змісту такого права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення. Орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, фізична особа

або юридична особа, рішеннями, діями або бездіяльністю яких порушено особисте немайнове право фізичної особи, зобов'язані вчинити необхідні дії для його негайного поновлення. Якщо дії, необхідні для негайного поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи, не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням.

У випадках, якщо особисті немайнові права фізичної особи, було порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, вона має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. Право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації щодо особи, яка померла, належить членам її сім'ї, близьким родичам та іншим заінтересованим особам. Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію. Поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює. Якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування.

У випадках, якщо недостовірна інформація міститься у документі, який прийняла (видала) юридична особа, цей документ має бути відкликаний.

Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено у друкованих або інших засобах масової інформації, має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації у тому ж засобі масової інформації. Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з його припиненням, така відповідь та спростування мають бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації, за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок повідомлення викривачем інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» через зовнішні канали повідомлення в порядку, передбаченому визначеним, має право на відповідь. Спростування недостовірної інформації здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена.

В випадку, якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації, а якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в номері (випуску) газети,

книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, - вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення.

Якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню, крім випадку неумисного повідомлення викривачем недостовірної інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

ТЕМА 4. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ

1. Поняття та сутність юридичної особи. Ознаки юридичних осіб. Правосуб'єктність юридичної особи.
2. Види юридичних осіб.
3. Органи юридичної особи.
4. Види та зміст установчих документів юридичних осіб.
5. Філії та представництва юридичних осіб.
6. Порядок виникнення юридичних осіб. Державна реєстрація юридичних осіб.
7. Припинення юридичних осіб.

Основний зміст

1. Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділена цивільною право - та дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Ознаками юридичної особи є:

- Створення та реєстрація у встановленому законом порядку;
- Наявність цивільної право- та дієздатності;
- Організаційна єдність;
- Майнова відокремленість;
- Індивідуалізація юридичної особи (найменування, місцезнаходження);
- Відповідальність юридичної особи;
- Можливість виступати позивачем і відповідачем в суді.

Юридична особа наділена певними засобами індивідуалізації. Це

насамперед стосується найменування юридичної особи, яке складається із двох частин, організаційно-правової форми, і назви. Юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування.

Засобом індивідуалізації є місцезнаходження юридичної особи. Відповідно до ст. 93 ЦК місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (це переважно перебуває керівництво) та здійснення управління і обліку.

2. У науці цивільного права та в цивільному законодавстві існують різні критерії класифікації юридичних осіб:

Залежно від способів об'єднання осіб та (або) майна :

- юридичні особи, **які об'єднують тільки осіб** (об'єднання громадян, політичні партії, творчі спілки, благодійні організації тощо);
- юридичні особи, **які об'єднують осіб та майно** (виробничі кооперативи, споживчі кооперативи тощо);
- юридичні особи, **які об'єднують майно** (товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, приватні підприємства тощо);

Залежно від виду права власності:

- державні;
- комунальні;
- приватні;

Залежно від виконання публічних чи приватних функцій:

- юридичні особи **публічного права** - створені для виконання функцій публічної влади: управління, забезпечення правопорядку тощо;
- юридичні особи **приватного права** - створені для досягнення мети, яка має приватний характер, для отримання прибутку та задоволення інших потреб засновників .

За організаційно-правовими формами:

- **товариства** - це організації, створені шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у товаристві. Товариства бувають **підприємницькі** (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні, командитні товариства, виробничі кооперативи) та **непідприємницькі** (споживчі кооперативи, об'єднання громадян, професійна спілка, організація роботодавців, торгово-промислова палата тощо).

- **установою** є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Залежно від підстав фінансування:

- госпрозрахункові юридичні особи;
- бюджетні юридичні особи

Залежно від кількості засновників:

- **унітарні** юридичні особи (виникають внаслідок волевиявлення одного власника);
- юридичні особи, **створені кількома засновниками** (господарські товариства, об'єднання підприємств, громадян тощо).

3. Управління юридичною особою визначається в залежності від виду юридичної особи.

Управління товариством здійснюють його органи. Органами управління товариством є **загальні збори його учасників і виконавчий орган**, якщо інше не встановлено законом.

Загальні збори учасників товариства мають право приймати рішення з усіх питань діяльності товариства, у тому числі і з тих, що належать до компетенції інших органів товариства. Рішення загальних зборів приймаються простою більшістю від числа присутніх учасників, якщо інше не встановлено установчими документами або законом. Рішення про внесення змін до статуту товариства, відчуження майна товариства на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, та про ліквідацію товариства приймаються більшістю не менш як у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом.

Порядок скликання загальних зборів визначається в установчих документах товариства. Учасники товариства, що володіють не менш як десятьма відсотками голосів, можуть вимагати скликання загальних зборів. Якщо вимога учасників про скликання загальних зборів не виконана, ці учасники мають право самі скликати загальні збори.

Загальні збори товариства своїм рішенням створюють **виконавчий орган** та встановлюють його компетенцію і склад. Виконавчий орган товариства може складатися з однієї або кількох осіб. Виконавчий орган, що складається з кількох осіб, приймає рішення простою більшістю від числа присутніх учасників, якщо інше не встановлено установчими документами або законом.

Повноваження члена виконавчого органу можуть бути в будь-який час припинені або він може бути тимчасово відсторонений від виконання своїх повноважень.

Назвою виконавчого органу товариства відповідно до установчих документів або закону може бути «правління», «дирекція» тощо.

Порядок **управління установою** дещо віддрізняється.

Засновники установи не беруть участі в управлінні нею. Встанові обов'язково створюється правління.

Установчий акт може передбачати створення також інших органів, визначати порядок формування цих органів та їх склад.

агляд за діяльністю установи здійснює її **наглядова рада**. Наглядова рада здійснює нагляд за управлінням майном установи, додержанням мети установи та за її іншою діяльністю відповідно до установчого акта. Суд може змінити структуру управління установи, якщо це необхідно внаслідок зміни мети установи або з інших поважних причин. Якщо здійснення мети установи стало неможливим або воно загрожує суспільним інтересам, то відповідний орган державної влади може звернутися до суду з заявою про визначення іншої мети установи за погодженням з органами управління установою.

У разі зміни мети установи суд повинен враховувати наміри засновника та дбати про те, щоб вигоди від використання майна установи передавалися тим дестинаторам, яким ці вигоди призначалися за наміром засновника.

4. Статут юридичної особи, це нормативний акт, що визначає правове становище, завдання, структуру, функції, статутний капітал і назву юридичної особи та її місцезнаходження, органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, а також інші необхідні умови діяльності юридичної особи.

Засновницький договір товариства, це документ в якому визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені нормами діючого законодавства.

Установа створюється на підставі **індивідуального** або **спільного установчого акта**, складеного засновником (засновниками). Установчий акт установи, це документ в якому вказується її мета, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою. Установчий акт може міститися також і в заповіті.

5. Філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій.

Представництвом є відокремлений підрозділ юридичної особи, що

розташований поза її місцезнаходженням та здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи.

Філії та представництва не є юридичними особами. Вони наділяються майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення.

Керівники філій та представництв призначаються юридичною особою і діють на підставі виданої нею довіреності.

6. Суб'єктом створення юридичної особи можуть бути фізичні особи, юридичні особи, незалежно від приналежності до іноземної держави, а також держава, відповідні державні органи.

Законодавством виділяється кілька способів виникнення юридичної особи, а саме:

- 1) розпорядчий;
- 2) нормативно-явочний;
- 3) договірний;
- 4) дозвільний порядок.

Юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації.

Згідно з нормами чинного законодавства юридична особа може бути **створена шляхом заснування нової або в результаті реорганізації діючої** (діючих) юридичних осіб. Юридична особа вважається створеною в момент її державної реєстрації. Регулювання відносин з державної реєстрації юридичних осіб здійснюються Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року.

Державна реєстрація юридичних осіб – це засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Реєстрації підлягають усі види юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування.

Особливості державної реєстрації можуть бути встановлені іншими законами для об'єднань громадян, політичних партій, органів державної влади та місцевого самоврядування, банків, фінансових установ, бірж, торгово-промислових палат, благодійних організацій тощо.

Державна реєстрація юридичних осіб здійснюється державним реєстратором, особою, яка перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації або нотаріусом.

Документи для державної реєстрації можуть подаватися у паперовій або електронній формі.

Для державної реєстрації створення юридичної особи подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію створення юридичної особи. У заяві про державну реєстрацію створення юридичної особи, утвореної в результаті поділу, виділу, додатково зазначаються відомості про відокремлені підрозділи в частині їх належності до юридичної особи - правонаступника. У заяві про державну реєстрацію створення юридичної особи приватного права може зазначатися, що вона діє на підставі модельного статуту;

2) заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства, - за бажанням заявника;

3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення засновників, а у випадках, передбачених законом, - рішення відповідного державного органу, про створення юридичної особи;

4) установчий документ юридичної особи - у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа;

5) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта - у разі створення юридичної особи в результаті перетворення або злиття;

6) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу - у разі створення юридичної особи в результаті поділу або виділу;

7) документи для державної реєстрації змін про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, визначені частиною четвертою цієї статті, - у разі створення юридичної особи в результаті виділу;

8) документи для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття та поділу - у разі створення юридичної особи в результаті злиття та поділу;

9) документ, що містить інформацію про розмір обов'язкових платежів та інших обов'язкових витрат, сплата яких є необхідною для започаткування діяльності товариства.

Розгляд документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, здійснюється протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, крім вихідних та святкових днів.

7. Припинення юридичної особи – це припинення існування юридичної особи як суб'єкта цивільних правовідносин. А це означає, що з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення юридична особа

припиняє свою правоздатність і автоматично в неї припиняється дієздатність.

Є два способи припинення юридичної особи: ліквідація та реорганізація.

Реорганізація відбувається шляхом: 1) **злиття** – це спосіб припинення кількох юридичних осіб, коли їх майно, права та обов'язки переходять до новоствореної юридичної особи – правонаступника; 2) **приєднання** – це спосіб припинення однієї чи кількох юридичних осіб майно, права та обов'язки яких переходять до іншої юридичної особи- правонаступника; 3) **поділу** – це спосіб припинення однієї юридичної особи майно, права та обов'язки якої переходять до кількох юридичних осіб- правонаступників відповідно до розпорядчого балансу; 4) **перетворення** – це спосіб припинення однієї юридичної особи, коли її майно, права та обов'язки переходять до новоствореної юридичної особи- правонаступника.

Відповідно до законодавства злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи може здійснюватися: 1) за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами; 2) за рішенням суду або відповідних органів державної влади.

Однією з форм припинення діяльності юридичної особи є ліквідація. На відміну від попереднього способу припинення при ліквідації немає правонаступництва.

Цивільний кодекс передбачає ліквідацію юридичної особи: по-перше, за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами (добровільна ліквідація); по-друге, за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом (примусова ліквідація).

Юридична особа є ліквідованою з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

ТЕМА 5. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ (ГОСПОДАРСЬКІ) ТОВАРИСТВА

1. Акціонерне товариство.
2. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.
3. Повне та командитне товариства.
4. Виробничий кооператив.

Основний зміст

1. Акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів, а акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій. До акціонерів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення протиправних дій товариством або іншими акціонерами.

Акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства. **Усі акції товариства є іменними.** Акції товариств існують **виключно в бездокументарній формі.**

Акціонерне товариство може здійснювати розміщення акцій двох типів - **простих та привілейованих.**

Акціонерами товариства визнаються **фізичні і юридичні особи**, а також **держава** в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або **територіальна громада** в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства.

Акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства

Акціонерні товариства за типом поділяються на **публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства.**

Установчим документом акціонерного товариства є його статут.

Статут акціонерного товариства повинен містити відомості про: 1) повне та скорочене найменування товариства українською мовою; 2) тип товариства; 3) розмір статутного капіталу; 4) розмір резервного капіталу у разі його формування; 5) номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, у тому числі кількість кожного класу привілейованих акцій у разі розміщення привілейованих акцій; 6) розмір дивідендів за привілейованими акціями кожного класу в разі їх розміщення

товариством; 7) умови та порядок конвертації привілейованих акцій певного класу у прості акції товариства чи у привілейовані акції іншого класу у разі розміщення привілейованих акцій; 8) права акціонерів - власників привілейованих акцій кожного класу у разі розміщення привілейованих акцій; 9) наявність переважного права акціонерів приватного товариства на придбання акцій цього товариства, які пропонуються їх власником до продажу третій особі, та порядок його реалізації або відсутність такого права; 10) порядок повідомлення акціонерів про виплату дивідендів; 11) порядок скликання та проведення загальних зборів; 12) компетенцію загальних зборів; 13) спосіб повідомлення акціонерів про проведення загальних зборів та про зміни у порядку денному загальних зборів; 14) склад органів товариства та їх компетенцію, порядок утворення, обрання і відкликання їх членів та прийняття ними рішень, а також порядок зміни складу органів товариства та їх компетенції; 15) порядок внесення змін до статуту; 16) порядок припинення товариства.

Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить **1250 мінімальних заробітних плат** виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства. Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів.

Органи управління акціонерним товариством.

1). **Загальні збори** є вищим органом акціонерного товариства. Акціонерне товариство зобов'язане щороку скликати загальні збори (річні загальні збори).

2). **Наглядова рада** акціонерного товариства є колегіальним органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом та цим Законом, здійснює управління акціонерним товариством, а також контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

У публічних акціонерних товариствах та банках створення наглядової ради є обов'язковим.

У приватних акціонерних товариствах з кількістю акціонерів 10 і більше осіб створення наглядової ради є обов'язковим.

3). **Виконавчий орган** акціонерного товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства. Виконавчий орган акціонерного товариства може бути **колегіальним (правління, дирекція)** або **одноосібним (директор, генеральний директор)**.

До компетенції виконавчого органу належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради.

Виконавчий орган акціонерного товариства підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує виконання їх рішень. 3.

2. Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном.

Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном і не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників.

Розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України.

Вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом.

Установчим документом товариства є статут.

Перша редакція статуту товариства підписується всіма учасниками товариства. Справжність підписів учасників засвідчується нотаріально.

У статуті товариства зазначаються відомості про: 1) повне та скорочене (за наявності) найменування товариства; 2) органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень; 3) порядок вступу до товариства та виходу з нього.

Товариство може діяти на підставі Модельного статуту, який є багатоваріантним та передбачає можливість обрання різних його редакцій, у тому числі редакції "за замовчуванням", яка формується з положень, рекомендованих Кабінетом Міністрів України.

Учасники також мають право укласти **корпоративний договір**, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним.

Органи товариства:

1). Загальні збори учасників

Загальні збори учасників є вищим органом товариства.

Кожен учасник товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників.

Кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість

голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом.

2). Наглядова рада, яка в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Порядок діяльності наглядової ради, її компетенція, кількість членів і порядок їх обрання, у тому числі незалежних членів наглядової ради, розмір винагороди членів наглядової ради, а також порядок обрання та припинення їхніх повноважень визначаються статутом товариства.

3). Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства. Він може бути одноосібним (директор) або колегіальним (дирекція на чолі з генеральним директором).

До компетенції виконавчого органу товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі утворення).

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Решта положень про товариства з додатковою відповідальністю подібні до товариства з обмеженою відповідальністю.

3. Повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить.

Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне товариство».

Повне товариство створюється і діє на підставі **засновницького договору**, який підписується всіма його учасниками.

Управління діяльністю повного товариства здійснюється **за спільною згодою всіх учасників.**

Кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи

спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам.

У разі спільного ведення учасниками справ товариства для вчинення кожного правочину є необхідною згода всіх учасників товариства. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам повного товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства.

Прибуток та збитки повного товариства розподіляються **між його учасниками пропорційно до їхніх часток** у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників.

У разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення.

Учасник повного товариства відповідає за боргами товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство.

Командитним товариством є товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Найменування командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова "командитне товариство" або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів "і компанія", а також слова "командитне товариство". Якщо у найменування командитного товариства включене ім'я вкладника, такий вкладник стає повним учасником товариства.

Командитне товариство створюється і діє **на підставі засновницького договору, який** підписується усіма повними учасниками.

Засновницький договір командитного товариства має містити відомості про: зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з повних учасників у складеному капіталі; сукупний розмір вкладів вкладників.

Управління діяльністю командитного товариства здійснюється **повними учасниками** у порядку, встановленому Цивільним кодексом для повного товариства.

Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства. Вкладники командитного товариства можуть діяти від імені товариства тільки за довіреністю.

4. Виробничим кооперативом є добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Статутом кооперативу та законом може бути передбачено участь у діяльності виробничого кооперативу на засадах членства також інших осіб.

Члени виробничого кооперативу несуть **субсидіарну відповідальність** за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом.

Найменування кооперативу має містити його назву, а також слова "виробничий кооператив".

Установчим документом виробничого кооперативу є його **статут**, що затверджується загальними зборами його членів.

Статут виробничого кооперативу має містити відомості про: найменування, органи управління та їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до кооперативу та виходу з нього, розмір пайового внеску члена кооперативу; склад і порядок внесення пайових внесків членами кооперативу та про їхню відповідальність за порушення зобов'язання щодо внесення пайових внесків; характер і порядок трудової участі його членів у діяльності кооперативу та їхньої відповідальності за порушення зобов'язань щодо особистої трудової участі; порядок розподілу прибутку і збитків кооперативу; розмір і умови субсидіарної відповідальності його членів за зобов'язаннями кооперативу; склад і компетенцію органів управління кооперативу та про порядок ухвалення ними рішень.

Чисельність членів кооперативу не може бути меншою ніж три особи.

Майно, що є у власності виробничого кооперативу, поділяється на паї (пай - майновий поворотний внесок члена (асоційованого члена) кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки) його членів відповідно до статуту кооперативу.

Прибуток виробничого кооперативу розподіляється між його членами відповідно до їхньої трудової участі, якщо інший порядок не встановлений статутом кооперативу.

ТЕМА 6. ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН (ПРАВ)

1. Поняття та класифікація об'єктів цивільних прав.
2. Речі як об'єкти цивільних прав.
3. Цінні папери як об'єкти цивільних прав.
4. Дії та результат дій як об'єкти цивільних прав.
5. Результати інтелектуальної, творчої діяльності як об'єкти цивільних прав.
6. Інформація як об'єкт цивільних прав.
7. Інші об'єкти цивільних правовідносин.

Основний зміст

1. В літературі зустрічаються терміни «об'єкти цивільних прав» і «об'єкти цивільних правовідносин». Але аналіз цих понять дозволяє дійти висновку, що вони є тотожними категоріями. Це дозволяє рівною мірою користуватися як тією, так і іншою термінологією.

З урахуванням сказаного, **об'єкти цивільних прав (правовідносин)** можуть бути певні як матеріальні та (або) нематеріальні блага, з приводу яких складаються цивільні відносини.

Зокрема, у ЦК пропонуються **класифікації** об'єктів цивільних прав за двом критеріями: 1) у залежності від характеру благ (ст. 177 ЦК) і 2) у залежності від оборотоздатності об'єктів цивільних прав (ст. 178 ЦК).

Оборотоздатність об'єктів цивільних прав - це можливість здійснення стосовно них правочинів та інших юридичних дій.

У залежності від ступеню оборотоздатності об'єкти цивільних прав поділяються на три групи:

1) об'єкти, що перебувають у вільному цивільному обороті (обігу). За загальним правилом, об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обігу, або не обмежені в обігу, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи;

2) об'єкти, обмежені у цивільному обігу (обмежено оборотоздатні). Суть обмеження оборотоздатності полягає у тому, що певні об'єкти можуть належати лише учасникам цивільного обороту, які відповідають встановленим законодавством вимогам, або їхнє придбання (відчуження) допускається тільки на підставі спеціальних дозволів. Види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом, встановлюються законом;

3) об'єкти, вилучені з цивільного обігу (обороту). Вилученими з цивільного обороту вважаються об'єкти, які не можуть бути предметом правочинів. Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається, мають бути прямо встановлені у законі.

Усі інші класифікації об'єктів цивільних прав мають проводитися з врахуванням тієї обставини, чи є «цивільно оборотоздатним» той чи інший об'єкт. Так, якщо об'єкт є вилученим з цивільного обігу, то стосовно нього цивільні відносини не виникають взагалі. Він не є об'єктом цивільних прав, а його правовий режим визначається нормами публічного права.

З врахуванням сказаного має бути проведена і **класифікація об'єктів цивільних прав у залежності від характеру благ**. За цим критерієм об'єкти цивільних прав поділяються на такі види:

- 1) речі, щодо яких можуть виникати цивільні права і обов'язки.
- 2) дії (послуги), що здійснюються у сфері цивільних відносин;
- 3) результати дій (роботи), які мають правове значення;
- 4) результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- 5) інформація - задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі;
- 6) особисті нематеріальні (немайнові) блага: життя і здоров'я фізичної особи, честь, гідність, ділова репутація, ім'я тощо;
- 7) інші матеріальні і нематеріальні блага.

У деяких цивільних відносинах (наприклад, у договорах) може мати місце комплексний предмет, який стосується речей і дій або дій і результатів дій. Наприклад, укладено договір найму квартири, - об'єктом цього правовідношення є житло (рід). Але в процесі користування житлом наймачеві надаються різні послуги (скажімо, провадиться ремонт житлового приміщення). У цьому випадку об'єктом відповідних правовідносин необхідно визнати також дії (послуги), здійснення яких наймач може вимагати від наймодавця.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних прав, коли вони отримують матеріальне втілення (рукопис, картина, книга, креслення), тобто виражаються в об'єктивній формі, стають доступними для сприйняття. Разом з тим, не можна ототожнювати результати інтелектуальної, творчої діяльності й речі, як об'єкти цивільних прав. Твори літератури, науки і мистецтва стають об'єктами цивільних прав з моменту їх створення; винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції - із моменту кваліфікації їх як результатів інтелектуальної праці у встановленому порядку відповідними компетентними органами.

2. Приступаючи до характеристики речей як об'єктів цивільних прав, передусім, варто звернути увагу на такі обставини:

1) **традиційно речі розглядаються як головний об'єкт цивільних прав.** У розділі III книги 1 ЦК «Об'єкти цивільних прав» речам присвячено 20 статей (ст. 179 – 198) із двадцяти п'яти, що містяться у цьому розділі;

2) існують **труднощі визначення речей, як об'єктів правовідносин.** Наприклад, ст. 179 ЦК визначає річ як предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Проте таке визначення, очевидно, потребує поширювального тлумачення. Адже ст. 177 ЦК поміж різновидів речей називає майно та майнові права, а ст. 190 ЦК вказує, що поняттям «майно» охоплюються також майнові права та обов'язки. Цілком очевидно, що ні «майнові права», ні «майнові права та обов'язки» не можуть бути віднесені до «предметів матеріального світу», як на те орієнтує визначення речі, запропоноване у ст. 179 ЦК;

3) **об'єктами цивільних прав можуть бути лише оборотоздатні речі.** Тобто, у разі, коли йдеться про речі, як об'єкти цивільних прав, то при цьому маємо враховувати, що відносно речей, вилучених з цивільного обігу, цивільні права і обов'язки виникати не можуть, (це сфера дії не приватного, а публічного права), а отже вони не можуть бути й об'єктами цивільних правовідносин. Якщо ж іноді мовиться про те, що якесь майно знаходиться у «винятковій власності держави», то це ще не означає, що ми маємо справу з приватноправовою (цивільно-правовою) категорією «право власності». Адже саме поняття «виняткова власність», є категорією публічно правовою, а не приватноправовою і знаходиться за межами сфери дії цивільного права. З цих міркувань речі, що вилучені з обігу, і знаходяться у власності (винятковому володінні або розпорядженні) держави, не можуть бути визнані об'єктами цивільних прав (правовідносин).

Таким чином, об'єктами цивільних прав можуть бути тільки речі, що знаходяться у цивільному обігу (повністю або частково оборотоздатні).

За правовим режимом речі приватного права поділяються на:

а) **речі, які вільно перебувають у цивільному обігу.** Такі речі можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої. Вони можуть бути об'єктами різноманітних абсолютних і відносних цивільних правовідносин і належати будь-яким суб'єктам цивільного права;

б) **речі, обмежені у обігу (обороті).** До них належать речі, що перераховані у затвердженому постановою Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. Спеціальному порядку набуття права власності на окремі види майна (вогнепальна зброя, газові пістолети, радіоактивні речовини, пам'ятки

мистецтва і культури тощо). Право власності на ці речі фізичні особи можуть набувати лише з відповідного дозволу органів МВС, Мінкультури тощо.

2) **У залежності від можливості переміщення речей у просторі**, вони можуть бути поділені на рухомі та нерухомі.

До **нерухомих речей** (нерухомого майна, нерухомості) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації.

Особливостями правового режиму нерухомості є: а) державна реєстрація речових прав на нерухомість, обмеження цих прав, їх виникнення, переходу та припинення; б) встановлення зобов'язань, предметом яких є нерухомість, за місцем знаходження цього майна; в) набуття права власності на новостворене майно або права власності за договором з моменту державної реєстрації цієї нерухомості; г) особливий порядок набуття права власності на безхазяйну річ; д) більш тривалі строки набувальної давності на нерухоме майно; є) спеціальні правила укладення правочинів з нерухомістю (нотаріальна форма, державна реєстрація тощо).

Рухомими речами визнаються речі, які можна вільно переміщувати у просторі. Зокрема, рухомим майном визнаються речі, включаючи гроші та цінні папери, які прямо не віднесені законом до нерухомості. Рухомі речі, як правило, можуть відчужуватися без дотримання будь-яких ускладнених формальностей. Права на рухомі речі, за загальним правилом, не підлягають державній реєстрації. Винятки можуть бути встановлені законом для окремих видів рухомого майна (наприклад, реєстрація автотранспорту).

3) **У залежності від здатності речей зберігати при подрібненні свою сутність** вони поділяються на подільні й неподільні.

Згідно ст. 183 ЦК **подільною** є річ, яку можна поділити без втрати її цільового призначення: її частини відповідають тому ж призначенню, що і сама річ у цілому до її поділу.

Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення. Іншими словами, неподільними вважаються речі, які внаслідок їх поділу втрачають своє колишнє призначення, або неадекватно втрачають свою цінність. Неподільними слід також вважати складні речі, що являють собою комплекс нібито самостійних предметів, але пов'язаних загальним господарським або іншим призначенням (меблевий гарнітур, сервіз тощо). До складних речей належать і всі парні речі: взуття, рукавички, лижі і т.п. Крім

того, учасники конкретного правочину можуть за згодою розглядати будь-яку сукупність речей як складну річ - окремий об'єкт цивільних прав.

4) У залежності від можливості **індивідуалізації речей**, вони поділяються на індивідуально-визначені і визначені родовими ознаками.

Індивідуально-визначені речі - це речі, які мають тільки їм властиві ознаки, що дозволяють відмежувати їх від всіх інших речей (схожих і несхожих на них). Індивідуально-визначені речі є незамінними. До **родових речей** належать речі, що мають ознаки, властиві усім речам того ж роду. Родові речі в цивільному обігові характеризуються такими ознаками, як кількість, міра, вага тощо.

5) У залежності від **характеру використання споживчих якостей речей**, їх можна розділити на «споживні» та «неспоживні».

Речі **споживні** – це такі речі, які в процесі їх використання втрачають свою фізичну сутність повністю або по частинах, а також речі, які в процесі використання перетворюються в іншу річ.

До **неспоживних** належать речі, які при їх використанні втрачають свої споживчі властивості поступово, протягом порівняно тривалого часу (наприклад, машини, обладнання, житлові будинки). Іншими словами, неспоживною є річ, призначена для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу.

б) У залежності від **господарського значення**, речі можуть бути поділені на головні і другорядні.

Головна річ являє основний інтерес як об'єкт цивільних прав, **другорядна** - виконує допоміжні, обслуговуючі функції.

З урахуванням характеру зв'язку між головною річчю і речами другорядними, останні можуть мати різні позначення.

Так, якщо головна річ і другорядна **пов'язані фізично**, то другорядні речі іменуються складовими частинами головної речі і визначаються як «все те, що не може бути відокремлене від речі без її пошкодження або істотного знецінення».

Якщо ж між головною і другорядними речами є **економічний зв'язок**, то останні іменуються продукцією, плодами і доходами.

Плоди – це природний результат органічного розвитку тварин і рослин. До них слід віднести фрукти, приплід худоби та птиці, та продукти які вони надають (молоко). **Продукція** - це майно, отримане в результаті цілеспрямованого використання речі (виготовлені товари). **Доходи** - це грошові та інші надходження, яке дає майно від використання в цивільному обігу (орендна плата, проценти на вклад).

Продукція, плоди та доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Особливим різновидом речей є гроші (грошові кошти).

Гроші являють собою особливий різновид рухомого майна. Вони найчастіше виступають як законний платіжний засіб у оплатних договорах, але можуть бути також предметом деяких цивільно-правових правочинів (заповіту, договорів позики, дарування, кредитних договорів тощо). Законним платіжним засобом на всій території України є грошова одиниця України - гривня. Вона може слугувати засобом платежу у зобов'язаннях незалежно від згоди кредитора.

3. У ст. 194 ЦК України **цінний папір** визначено як **документ встановленої форми** з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам.

Папери, в яких не виражене будь-яке право (поштові марки, грошові знаки), не є цінними паперами.

Згідно ст. 195 ЦК в Україні в цивільному обігу можуть бути такі **групи цінних паперів**:

1) пайові цінні папери, які засвідчують участь у статутному капіталі, надають їх власникам право на участь в управлінні емітентом і одержання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна при ліквідації емітента;

2) боргові цінні папери, які засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання;

3) похідні цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів;

4) товаророзпорядчі цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

У залежності від способу легітимації правомочного суб'єкта цінні папери поділяються на:

-папери на пред'явника (права належать пред'явникові);

-іменні папери (складені на ім'я певної особи). Іменний цінний папір легітимує свого держателя у якості суб'єкта вираженого в ньому права. Іменний цінний папір характеризується, передусім, тим, що ім'я власника зафіксоване

на його бланку і (або) в реєстрі власників, що може вестися у звичайній документарній і (або) бездокументарній електронній формах.

-ордерні папери (права належать особі, вказаній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням іншу уповноважену особу). Права за ордерним цінним папером передаються шляхом вчинення на цьому папері передавального напису (індосаменту). Індосант відповідає за існування та здійснення цього права. За передавальним написом (індосаментом), вчиненим на цінному папері, до особи, якій або у розпорядження якої передаються права за цінним папером (індосата), переходять усі права, посвідчені цінним папером. Індосамент може бути бланковим (без зазначення особи, якій має бути здійснене виконання) або ордерним (із зазначенням особи, якій або за наказом якої має бути здійснене виконання). Індосамент може бути обмежений тільки дорученням здійснювати права, посвідчені цінним папером, без передання цих прав індосату. У цьому разі індосат виступає як представник.

Цінні папери поділяють також:

- за строком існування на строкові та безстрокові;
- за формою на документарні та бездокументарні (електронні). Власне кажучи, бездокументарний (електронний) папір - це вже не традиційний цінний папір, а електронна форма обліку власників капіталу, що володіють заздалегідь визначеними правами і мають відповідні зобов'язання щодо користувача цим капіталом;
- у залежності від походження на вітчизняні та іноземні;
- за типом використання на інвестиційні (капітальні) та неінвестиційні;
- за формою власності на державні та недержавні;
- за оборотоздатністю на ринкові (вільно оборотні) та неринкові;
- за рівнем ризику на безризикові, малоризикові та ризикові;
- у залежності від наявності прибутку на прибуткові та неприбуткові.

Згідно з нормами Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» в Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери, які засвідчують участь власника таких цінних паперів (інвестора) у статутному капіталі та/або активах емітента (у тому числі активах, які знаходяться в управлінні емітента) та надають власнику зазначених цінних паперів (інвестору) право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема у вигляді дивідендів, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом цінних паперів або рішенням про емісію цінних паперів. До пайових цінних паперів відносяться:

- а) акція* - іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його

власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

б) *інвестиційний сертифікат* - цінний папір, який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

в) *сертифікати ФОН* (сертифікат фонду операцій із нерухомістю - це цінний папір, що засвідчує право його власника на отримання доходу від інвестування в операції з нерухомістю);

г) *акція корпоративного інвестиційного фонду* - цінний папір, емітентом якого є корпоративний інвестиційний фонд та який посвідчує майнові права його власника (учасника корпоративного інвестиційного фонду), включаючи право на отримання дивідендів (для закритого корпоративного інвестиційного фонду), частини майна корпоративного інвестиційного фонду у разі його ліквідації, право на управління корпоративним інвестиційним фондом, а також немайнові права, передбачені законодавством про інститути спільного інвестування.

2) боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться:

а) *облігації підприємств*¹;

б) *державні облігації України*;

в) *облігації місцевих позик*;

г) *казначейські зобов'язання України* - державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України. Номінальна вартість казначейських

¹ Облігація - цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію цінних паперів (для державних облігацій України - умовами їх розміщення) строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію цінних паперів (для державних облігацій України - умовами їх розміщення).

зобов'язань України може бути визначена у національній або іноземній валюті.

г) ощадні (депозитні) сертифікати - цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав.

д) вексель - цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у документарній формі.

е) облігації міжнародних фінансових організацій;

є) облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

3) іпотечні цінні папери - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться:

а) іпотечні облігації;

б) іпотечні сертифікати;

в) заставні;

4) приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

б) товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Держава може розміщувати на міжнародних фондових ринках облігації зовнішніх державних позик України та державні деривативи. **Державний дериватив** - цінний папір, що розміщується державою на міжнародних фондових ринках і підтверджує зобов'язання України відповідно до умов розміщення цього цінного папера здійснити виплати власнику цього цінного папера в разі досягнення певних показників валового внутрішнього продукту України, а також здійснити інші виплати.

Крім того, існують такі види цінних паперів, не згадані в Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок»: *коносамент* (передбачений Кодексом торговельного мореплавства України), чеки (передбачені Інструкцією Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті»), бони в іноземній валюті: короткострокові боргові зобов'язання, що емітуються казначейством, муніципальними органами та

приватними фірмами та використовуються їх утримувачами в якості покупного чи платіжного засобу (передбачені Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність»), варанти, або ж складські свідоцтва (передбачені Законом України «Про заставу»).

4. Об'єктом цивільних прав є правомірні дії (послуги) та результати дій або ж «езультати робіт» (ст. 177 ЦК).

Послуга є різновидом правомірних дій і трактується як діяльність, здійснювана з метою виконання цивільного обов'язку і не пов'язана зі створенням матеріального блага. Послуги, що надаються одне одному учасниками цивільного обігу, різноманітні: послуги фактичного характеру (перевезення), послуги юридичного характеру (діяльність повіреного), послуги, що містять елементи фактичного і юридичного порядку (діяльність експедитора).

Об'єктом прав може бути також **результат робіт** (дій). Під «роботами» маються на увазі дії, спрямовані на досягнення матеріального результату, який може полягати в створенні речі, її переробці, чи обробці тощо. Результат роботи заздалегідь визначений у договорі і визначається, передусім, особою, що замовила виконання роботи. Що ж стосується способу виконання роботи, то він, зазвичай, визначається виконавцем.

5. До об'єктів цивільних прав належать результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності (ст. 199 ЦК). Зокрема, **продуктами творчої діяльності** є твори науки, літератури, мистецтва незалежно від форми, призначення цінності, а також способу відтворення.

Положення про охорону інтелектуальної власності передбачені ст. 23, 24 Конституції України. Відносини щодо цих об'єктів також регулюється спеціальними актами законодавчими, які визначають умови виникнення, використання, передачі, захисту цих прав (Закони України «Про авторське право і суміжні права» від 23 листопада 1993 р.; «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. та ін.).

На перший погляд, може здатися, що в ЦК результати інтелектуальної, творчої діяльності розглядаються як вид нематеріальних благ (ст. 199 знаходиться в главі 15 ЦК, яка називається “нематеріальні блага”).

За загальним правилом, результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних прав, коли вони отримують матеріальне втілення (рукопис, картина, книга, креслення) або іншим чином виражені в об'єктивній формі (відеозапис, фонограма тощо) тобто, стають

доступними для сприйняття іншими особами. Варто також звернути увагу на особливості легітимації, як об'єктів цивільних прав, результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Твори літератури, науки і мистецтва стають об'єктами цивільних прав з моменту їх створення; винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції - з моменту надання їм правового статусу результатів інтелектуальної праці у встановленому порядку відповідними компетентними органами.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки відповідно до книги четвертої ЦК та інших законів, що регулюють відповідні цивільні відносини.

6. Інформація - це задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі.

Головні положення щодо правового регулювання інформаційних відносин містяться у законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992р.

Фізичні та юридичні особи, які володіють інформацією, одержаною за власні кошти, або яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу, як правило, самостійно визначають режим доступу до неї та передбачають засоби її захисту.

Наведене правило не стосується інформації, яка відповідно до закону складає державну, комерційну, службову або професійну **таємницю**.

Державна таємниця – це інформація, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України.

Комерційна таємниця – це відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінською, фінансовою діяльністю, що не є державною таємницею, але розголошення якої може привести до економічних втрат.

Службова таємниця - це узагальнений перелік відомостей, доступ до яких обмежений колом виконавців певних службових обов'язків, котрим розголошення цих відомостей заборонене.

Професійна таємниця – це відомості про особу, комерційну, професійну тощо діяльність клієнтів, отримані установами, їхніми службовцями та окремими фахівцями у процесі професійної діяльності, які не підлягають розголошенню, крім випадків, прямо передбачених законом. Наприклад,

зобов'язанні зберігати в таємниці отримані від клієнтів відомості банківські службовці, податківці, лікарі, страхові агенти тощо.

Спорідненим з таємницею поняттям є **конфіденційна інформація**, тобто, такі відомості, котрими володіють, користуються або розпоряджаються окремі фізичні або юридичні особи, які можуть поширювати ці відомості на свій розсуд і на встановлених ними умовах.

7. Оскільки ст. 177 ЦК не містить вичерпного переліку об'єктів цивільних прав, крім вказаних в ній, такими об'єктами також можуть бути й інші матеріальні чи нематеріальні блага – як згадані, так і не згадувані у ЦК.

Зокрема, **до числа особливих об'єктів цивільних прав можна віднести згаданих у ЦК тварин, майно та підприємства.**

Ст. 180 ЦК характеризує тварини як особливий об'єкт цивільних прав, на який поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. Отже, тварини є самостійним об'єктом цивільних прав, правовий режим якого встановлюється не лише цивільним законодавством, але й спеціальним Законом України «Про тваринний світ» від 3 березня 1993 р.

Об'єктами цивільного права можуть бути: тварини, що перебувають у стані природної волі; сільськогосподарські, свійські та інші тварини, що використовуються для господарських, наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілей.

Головними властивостями тварин, як об'єктів цивільних прав, є таке:

- 1) цей об'єкт є відновлюваним;
- 2) правила поведіння з тваринами встановлюються законом;
- 3) закон встановлює заборону на жорстоке поведіння з тваринами.

Недотримання цієї заборони слід розглядати як зловживання правом.

4) права власників тварин можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів;

5) тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обігу лише у випадку та в порядку, встановлених законом (наприклад, у випадках, коли ці тварини отримані шляхом розведення у неволі).

Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК). Його характеризують такі властивості:

1) воно є особливим об'єктом цивільних прав;

2) може розглядатися як таке, що має матеріальний субстрат, тобто бути тотожним поняттю речей, але може й не мати такого субстрату (майнові права та обов'язки);

3) майном може вважатися сама річ, але поняття «майно» може бути й ширшим за поняття «річ», охоплюючи суміжні з нею категорії сукупність речей тощо.

Підприємство - це єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. До його складу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 191 ЦК).

ТЕМА 7. ПРАВОЧИНИ

1. Поняття правочину та умови чинності правочину.
2. Види правочинів.
3. Форми правочинів.
4. Поняття недійсних правочинів. Правові наслідки недійсності правочину.

Основний зміст

1. Правочин - це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Умови чинності правочину:

1. зміст правочину не може суперечити нормам чинного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам;
2. особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;
3. волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;
4. правочин має вчинятися у формі, встановленій законом;
5. правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним;

6. правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

2. Види правочинів:

1. Односторонні та дво- чи багатосторонні (договори);
2. Правочини реальні та консенсуальні;
3. Правочини оплатні та безвідплатні;
4. Правочини абстрактні та каузальні;
5. Правочини строкові та безстрокові;
6. Легітарні та волюнтарні;
7. Усні та письмові;
8. Умовні та безумовні та ін.

3. Форма правочину

Усна	Письмова (електронна)
<p>Усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.</p>	<p>У письмовій формі належить вчиняти:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) правочини між юридичними особами; 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, 3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення; 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.
	<p style="text-align: center;">Вимоги до письмової форми правочину</p> <p>Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-телекомунікаційної системи, що використовується сторонами. У разі якщо зміст правочину зафіксований у кількох документах, зміст такого правочину також може бути зафіксовано шляхом посилання в одному з цих документів на інші документи, якщо інше не передбачено законом;</p> <p>Правочин вважається вчиненим у письмовій</p>

	<p>формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку;</p> <p>Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами);</p> <p>Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства.</p> <p>Використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів, або іншим чином врегульовується порядок його використання сторонами.</p> <p style="text-align: center;">Нотаріальне посвідчення правочину</p> <p>Правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін.</p> <p>Власник нерухомого майна має право встановити (скасувати) вимогу нотаріального посвідчення договору (внесення змін до договору), предметом якого є таке майно чи його частина, крім випадків, якщо відповідно до закону такий договір підлягає нотаріальному посвідченню. Встановлення (скасування) вимоги є одностороннім правочином, що підлягає нотаріальному посвідченню. Така вимога є обтяженням речових прав на нерухоме майно та підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному законом.</p> <p>Нотаріальне посвідчення правочину здійснюється нотаріусом або іншою посадовою особою, яка відповідно до закону має право на вчинення такої нотаріальної дії, шляхом вчинення на документі, в якому викладено текст правочину, посвідчувального напису.</p> <p>За бажанням фізичної або юридичної особи будь-який правочин з її участю може бути нотаріально посвідчений.</p>
--	---

4. Загальною підставою визнання правочину недійсним є його

невідповідність вимогам закону. Недійсним може бути визнаний тільки вже укладений правочин.

ЦК розрізняє **нікчемні та оспорювані правочини**.

Нікчемний правочин - правочин, недійсність якого встановлена законом. Визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. В окремих випадках нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним.

Оспорюваний правочин - правочин недійсність якого прямо не встановлена законом, але якщо одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним

Правові наслідки недійсності правочину

У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину (**двостороння реституція**), а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі **завдано збитків та моральної шкоди**, вони **підлягають відшкодуванню винною стороною**.

	Підстава недійсності правочину	Правові наслідки недійсності правочину	Примітки та зауваження
.	Недодержання вимоги щодо письмової форми правочину		1. Недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність (крім випадків, встановлених законом). 2. Якщо правочин, для якого законом встановлена його недійсність у разі недодержання вимоги щодо письмової форми, укладений усно і одна із сторін вчинила дію, а друга сторона підтвердила її вчинення , зокрема шляхом прийняття виконання, такий правочин у разі спору може бути визнаний судом дійсним .
.	Правові наслідки нотаріальне посвідчення одностороннього правочину		Суд може визнати такий правочин дійсним , якщо буде встановлено, що він відповідав справжній волі особи, яка його вчинила, а нотаріальному посвідченню правочину

			перешкоджала обставина, яка не залежала від її волі.
.	Правові наслідки недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору		Якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору , але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним . У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.
.	Правові наслідки вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності	У випадку, якщо обом сторонами правочину є малолітні особи – двостороння реституція . У випадку, якщо правочин з малолітньою особою вчинила фізична особа з повною цивільною дієздатністю – двостороння реституція та відшкодування збитків (якщо у момент вчинення правочину вона знала або могла знати про вік другої сторони).	1 Такий правочин може бути згодом схвалений її батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким вона проживає, або опікуном, тобто якщо ці особи, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявили претензії другій стороні.
.	Правові наслідки вчинення правочину неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності	Якщо обом сторонами недійсного правочину є неповнолітні особи – двостороння реституція	Може бути схвалений батьками (усиновлювачами) або піклувальниками
.	Правові наслідки вчинення правочину фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена	Двостороння реституція	Може бути схвалений піклувальником.
.	Правові наслідки вчинення правочину без дозволу органу опіки та піклування	Двостороння реституція	На вимогу заінтересованої особи такий правочин може бути визнаний судом дійсним , якщо він відповідає інтересам підопічного
.	Правові наслідки вчинення правочину	1.Двостороння реституція 2.Сторона, яка знала про стан фізичної особи у	Може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті - за позовом інших осіб, чий цивільні права

	дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними	момент вчинення правочину, зобов'язана відшкодувати їй моральну шкоду.	або інтереси порушені
.	Правові наслідки вчинення правочину недієздатною фізичною особою	1.Двостороння реституція 2.Дієздатна сторона зобов'язана відшкодувати моральну шкоду , якщо буде встановлено, що вона знала про психічний розлад або недоумство другої сторони або могла припустити такий її стан	1. Опікун може схвалити дрібний побутовий правочин 2. Може бути визнаний судом дійсним, якщо він був вчинений на користь недієздатної фізичної особи
0.	Правові наслідки укладення юридичною особою правочину, якого вона не мала права вчиняти без відповідного дозволу (ліцензії)	1.Двостороння реституція 2.Відшкодування моральної шкоди , якщо юридична особа ввела другу сторону в оману щодо свого права на вчинення такого правочину.	
1.	Правові наслідки вчинення правочину, який порушує публічний порядок, вчинений з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства	1. При наявності умислу у обох сторін - в разі виконання правочину обома сторонами - в дохід держави за рішенням суду стягується все одержане ними за угодою , а в разі виконання правочину однією стороною з іншої сторони за рішенням суду стягується в дохід держави все одержане нею і все належне - з неї першій стороні на відшкодування одержаного. 2. При наявності умислу лише у однієї із сторін все одержане нею за правочином повинно бути повернуто іншій стороні , а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного за рішенням суду стягується в дохід держави.	Правочин вважається таким, що порушує публічний порядок , якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним.
2.	Правові наслідки правочину, який вчинено під	1.Особа, яка помилилася в результаті її власного недбальства , зобов'язана	Помилкою є ситуація, при якій особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення.

	впливом помилки	відшкодувати другій стороні завдані їй збитки. 2.Сторона, яка своєю необережною поведінкою сприяла помилці , зобов'язана відшкодувати другій стороні завдані їй збитки.	Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом.
3.	Правові наслідки вчинення правочину під впливом обману	Сторона, яка застосувала обман , зобов'язана відшкодувати збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду	Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування
4.	Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом насильства	Винна сторона зобов'язана відшкодувати збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду	Насильством визначається внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску в процесі укладення правочину внаслідок чого такий правочин суперечить справжньої волі особи.
5.	Правові наслідки правочину, який вчинено у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною	Довіритель має право вимагати від свого представника та другої сторони солідарного відшкодування збитків та моральної шкоди .	
6.	Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом тяжкої обставини	Сторона, яка скористалася тяжкою обставиною, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки і моральну шкоду .	Правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах , може бути визнаний судом не дійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину
7.	Правові наслідки фіктивного правочину	Двостороння реституція	Фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином
8.	Правові наслідки удаваного правочину	Якщо буде встановлено, що правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили.	Удаваним є правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили

ТЕМА 8. ПРЕДСТАВНИЦТВО І ДОВІРЕНІСТЬ

1. Поняття представництва.
2. Підстави виникнення представництва та його види.
3. Представництво і повноваження. Передоручення.
4. Представництво за довіреністю.
5. Представництво є перевищенням повноважень.

Основний зміст

1. Представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

2. Підставами виникнення представництва є:

- 1) договір (наприклад, договір доручення),
- 2) закон (батьки є представниками своїх малолітніх дітей за законом),
- 3) акт органу юридичної особи (призначення на певну посаду, пов'язану із здійсненням представницьких дій),
- 4) інші підстави, встановлені актами цивільного законодавства (наприклад, факт спільності майна, що створює презумпцію згоди співвласників на ведення їхніх справ в певних межах).

Види представництва:

- 1) **добровільне** (договірне) представництво - ґрунтується на волевиявленні представника;
- 2) **обов'язкове** - представництво на підставі безпосереднього припису закону.
  - а) представництво батьками (усиновлювачами) своїх малолітніх та неповнолітніх дітей;
  - б) представництво опікуном малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною.

Різновидом добровільного представництва є **комерційне представництво**. Комерційним представником є особа, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності.

3. Представник зобов'язаний вчиняти правочин за наданими йому повноваженнями особисто. Він може передати своє повноваження частково або

в повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом між особою, яку представляють, і представником, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє. Представник, який передав своє повноваження іншій особі, повинен повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідні відомості про особу, якій передані відповідні повноваження (замісника). Невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

4. Представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю.

Довіреність це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Форма довіреності повинна відповідати формі, в якій відповідно до закону має вчинятися правочин.

Строк довіреності встановлюється у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії.

Представництво за довіреністю припиняється у разі:

- 1) закінчення строку довіреності;
- 2) скасування довіреності особою, яка її видала;
- 3) відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;
- 4) припинення юридичної особи, яка видала довіреність;
- 5) припинення юридичної особи, якій видана довіреність;
- 6) смерті особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності. У разі смерті особи, яка видала довіреність, представник зберігає своє повноваження за довіреністю для ведення невідкладних справ або таких дій, невиконання яких може призвести до виникнення збитків;
- 7) смерті особи, якій видана довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності.

У разі припинення представництва за довіреністю представник зобов'язаний негайно повернути довіреність.

Скасування довіреності

Особа, яка видала довіреність (за винятком безвідкличної), може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення. При цьому вона повинна негайно повідомити про це представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність. Права та обов'язки щодо

третіх осіб, що виникли внаслідок вчинення правочину представником до того, як він довідався або міг довідатися про скасування довіреності, зберігають чинність для особи, яка видала довіреність, та її правонаступників. Це правило не застосовується, якщо третя особа знала або могла знати, що дія довіреності припинилася.

5. Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

ТЕМА 8. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1. Визначення та ознаки відповідальності у цивільному праві.
2. Функції відповідальності у цивільному праві.
3. Види відповідальності у цивільному праві.
4. Підстави та умови відповідальності у цивільному праві.

Основний зміст

1. Цивільно-правова відповідальність - це правовідношення, що виражається у вигляді несприятливих наслідків майнового і немайнового характеру у боржника, які забезпечуються державним примусом і тягнуть за собою засудження правопорушення і його суб'єкта.

Специфічні риси цивільної відповідальності, є:

1. майновий характер;
2. відповідальність правопорушника перед потерпілим;
3. можливість перевищення розміру відповідальності у порівнянні з розміром заподіяної шкоди або збитків;
4. застосування рівних за обсягом мір відповідальності за однотипні правопорушення.

2. Функції цивільно-правової відповідальності:

1. Попереджувально-виховна;
2. Репресивна;
3. Компенсаційна;
4. Сигналізаційна;

3. Види цивільно-правової відповідальності.

1. *Залежно від підстав застосування:*

- а) договірна
- б) позадоговірна (деліктна);

2. *Залежно від суб'єктів:*

- а) індивідуальна
- б) спільна (частковою, солідарною, субсидіарною);

3. *Залежно від характеру відповідальності:*

а) міри, що впливають безпосередньо на свідомість особи (міри особистого характеру) б) міри, що впливають опосередковано через майнові права й інтереси правопорушника; *Залежно від цілей міри відповідальності можна поділити на:*

- а) відновлювальні - відшкодування шкоди
- б) каральні (репресивні і превентивні) - стягнення неустойки, конфіскаційні міри та ін.;

4. *Залежно від розмірів і обсягу:*

- а) повна
- б) обмежена
- в) підвищена

5. *Залежно від характеру поділу відповідальності між кількома правопорушниками:*

- а) часткова
- б) солідарна
- в) субсидіарна

4. Правовою підставою застосування до правопорушника цивільної відповідальності є **норма права**.

Фактичною підставою для застосування міри цивільної відповідальності є **скоєння цивільного правопорушення**.

Умовами цивільно-правової відповідальності є наявність:

- 1) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- 2) шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою;

4) вини особи, яка заподіяла шкоду.

У випадках, передбачених законом або договором, відповідальність настає при неповному (урізаному) складі правопорушення.

Відповідно до деяких норм права вина не вважається необхідною умовою відповідальності

До складу правопорушення, як правило, входять об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони.

Об'єктом правопорушення є суспільні правовідносини, що регулюються цивільним правом.

Суб'єктом є правопорушник.

До об'єктивної сторони відносять: 1) шкоду, заподіяну правопорушенням; 2) протиправність поведінки правопорушника; 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою.

Суб'єктивну сторону складу правопорушення складає вина правопорушника, яка в окремих випадках опосередкована іншими суб'єктивними обставинами (ціль, мотив, емоції та ін.).

Підстави звільнення від відповідальності:

Непереборна сила - це надзвичайна і невідворотна за даних умов подія. На практиці дію непереборної сили також називають **форс-мажорними обставинами**.

Непереборна сила є об'єктивним явищем, тобто подією, яка не залежить від волі, свідомості та бажання людини. Непереборною силою є подія, яка є об'єктивно невідвратною. Запобігти її прояву не здатна не тільки конкретна особа з урахуванням її фізичних, економічних, технічних та інших можливостей, а й за даних умов будь-яка інша особа, враховуючи існуючий стан науки та техніки.

До обставин непереборної сили відносять, як правило, стихійні природні явища (землетрус, повінь, шторм тощо). Вважається, що й суспільні явища (воєнні дії, страйки, введення мораторію та ін.) можуть також визнаватися непереборною силою.

Випадок (казус) - обставина, яка свідчить про відсутність вини будь-кого з учасників зобов'язання, а не взагалі про відсутність будь-якої вини у заподіянні шкоди. Випадковою визнається шкода, заподіяння якої особа не змогла відвернути, незважаючи на те, що вона вжила всіх залежних від неї заходів, спрямованих на її запобігання. Особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що вона вчинила всі необхідні дії для належного його виконання.

Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів.

Вина потерпілого (кредитора). За загальним правилом шкода, заподіяна внаслідок умислу потерпілого, відшкодуванню не підлягає

ТЕМА 9. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

1. Загальні положення про захист цивільних прав та інтересів.
2. Захист цивільних прав та інтересів судом.
3. Захист цивільних прав нотаріусом.
4. Самозахист цивільних прав.

Основний зміст

1. Право на захист - це нормативно врегульована можливість уповноваженого суб'єкта застосувати засоби правоохоронного характеру для відновлення порушеного права та застосування передбачених законом методів для припинення дій, завдяки яким право було порушено.

Виділяють дві основні форми захисту:

Юрисдикційну - діяльність уповноважених державою органів (суд, органи державної влади України, Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, нотаріуси) щодо захисту порушених або оспорюваних прав та неюрисдикційну.

Неюрисдикційну – ця форма захисту охоплює дії громадян та організацій у захисті прав, які здійснюються ними самостійно без звернення до компетентних державних органів (самозахист).

2. Відповідно до норм ЦК України до суду особа може звернутися з **позовами про:**

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дій, які порушують право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;

- зміни правовідношення;
- припинення правовідношення;
- відшкодування збитків, у тому числі завданих у стані крайньої необхідності;
- компенсація моральної шкоди;
- визнання незаконним акта державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (ст. 16 ЦК України).

Відшкодування збитків - найбільш поширений спосіб захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. Застосовується як у договірних, так і в позадоговірних відносинах. Полягає в тому, що боржник компенсує кредиторів понесені ним майнові збитки.

Під збитками розуміють:

- втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);
- доходи, які особа могла б реально одержати, якби її право не було порушене (упущена вигода).

За загальним правилом збитки відшкодовуються у повному обсязі. Але якщо законом або договором передбачено інший розмір, то відшкодування може здійснюватися у більшому або меншому розмірі.

Відшкодування моральної шкоди. Цей спосіб захисту полягає у покладенні на порушника обов'язку сплатити потерпілому грошову компенсацію за фізичні або моральні страждання, які той переніс внаслідок скоєного правопорушення.

Моральна шкода полягає у:

- фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- душевних стражданнях, яких зазнала фізична особа у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- душевних стражданнях, яких зазнала фізична особа у зв'язку зі знищенням або пошкодженням її майна;
- приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Розмір компенсації моральної шкоди визначається судом з урахуванням вимог розумності та справедливості і має бути адекватним спричиненим потерпілому страждань.

3. Нотаріус захищає цивільні права шляхом здійснення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом.

Виконавчий напис нотаріуса - це підтвердження нотаріальним органом наявності заборгованості (грошових сум чи майна) і розпорядження про примусове стягнення з боржника на користь кредитора цієї заборгованості.

Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість.

Виконавчі написи здійснюються у таких випадках:

- стягнення заборгованості за нотаріально засвідченими угодами;
- стягнення з громадян (фізичних осіб) податкової заборгованості;
- стягнення заборгованості, що випливає з відносин, зв'язаних з авторським правом;
- стягнення заборгованості з батьків чи осіб, які їх замінюють, за утримання дітей у навчальних закладах;
- стягнення заборгованості з батьків чи осіб, які їх замінюють, за утримання дітей і підлітків у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації;
- стягнення заборгованості з військовослужбовців, звільнених з військової служби, і військовозобов'язаних після закінчення зборів;
- повернення об'єкта лізингу;
- стягнення заборгованості за орендною платою за користування державним і комунальним майном;
- стягнення за чеками.

Нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують **безспірність заборгованості** або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше ніж три роки, а у відносинах між юридичними особами - не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається в межах цього строку. Стягнення за виконавчим написом здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження», який визнає виконавчий напис як підставу виконання і як виконавчий документ

4. Самозахист – форма захисту в разі порушення прав і законних інтересів управоможеної особи, силами самого потерпілого. Застосовується в тих випадках, коли обставини виключають можливість звернення за захистом до державних органів.

Формами самозахисту є:

- 1) необхідна оборона;
- 2) заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності;
- 3) утримання майна кредитором;
- 4) інші засоби, не заборонені законом.

ТЕМА 10. СТРОКИ І ТЕРМІНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ

1. Поняття строків і термінів в цивільному праві.
2. Поняття позовної давності. Вимоги на які позовна давність не поширюється.
3. Види позовної давності.
4. Початок перебігу позовної давності. Зупинка та переривання перебігу позовної давності.
5. Наслідки спливу позовної давності

Основний зміст

1. Строк - це певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами).

Термін - це певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія або подія, яка має юридичне значення (визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати).

Згідно з ч. 3 ст. 251 ЦК України, **строки і терміни поділяються на:**

- законні - визначені актами цивільного законодавства;
- договірні - визначені угодою за бажанням сторони правочину і на її розсуд;
- судові - визначені рішенням суду.

За характером визначення строків існують строки **імперативні, диспозитивні, абсолютно визначені, відносно визначені та невизначені, загальні та спеціальні** та деякі інші.

2. Позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Позовна давність, встановлена законом, **може бути збільшена за домовленістю** сторін (договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі).

Позовна давність, встановлена законом, **не може бути скорочена за домовленістю** сторін.

Позовна давність не поширюється:

1) на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом;

2) на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу;

3) на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;

4) на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право;

5) на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування);

6) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом, стосовно виконання зобов'язань, що випливають із Закону України «Про державний матеріальний резерв».

7) на вимогу про визнання недійсним правочину, предметом якого є відчуження гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини, на який поширюється дія Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків», про визнання недійсним свідоцтва про право власності на такий гуртожиток як об'єкт нерухомого майна та/або його частини, про визнання недійсним акта передачі такого гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини до статутного капіталу (фонду) товариства (організації), створеного у процесі приватизації (корпоратизації) колишніх державних (комунальних) підприємств.

3. Позовна давність поділяється на два види:

Загальна	Спеціальна
Становить три роки і застосовується до всіх позовів, крім тих, для яких законодавцем установлені спеціальні правила.	Скорочена спеціальна – 1 рік застосовується до вимог: – про стягнення неустойки (штрафу, пені); – про спростування недостовірної інформації, поміщеної в засобах масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації

	<p>або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості;</p> <ul style="list-style-type: none"> – про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця в разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України); – у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 681 ЦК України); – про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК України); – у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК України); – про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК України); – до вимог чекодержателя про оплату чека; – про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства. <p>Подовжена спеціальна позовна давність 4 роки - застосовується за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.</p>
--	---

4. За загальним правилом перебіг позовної давності починається від дня виникнення права на позов, тобто коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається **від дня припинення насильства.**

Перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається від дня, **коли почалося його виконання.**

У разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається **від дня досягнення нею повноліття.**

За зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається **зі спливом строку виконання.**

За зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимоги, перебіг позовної давності починається **від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання.**

За регресними зобов'язаннями перебіг позовної давності починається **від дня виконання основного зобов'язання.**

Перебіг позовної давності за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави починається від дня набуття

оспорюваних активів відповідачем.

Винятки з вищевизначених правил можуть бути встановлені законом.

Перебіг позовної давності зупиняється:

1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила). Перебіг позовної давності зупиняється на весь час існування цих обставин;

2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом;

3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини;

4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

Переривання перебігу позовної давності

Перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку. Позовна давність переривається у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач. Після переривання перебіг позовної давності починається заново.

Час, що минув до переривання перебігу позовної давності, до нового строку не зараховується.

5. Наслідки спливу позовної давності

Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності.

Заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності.

Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення.

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту.

ТЕМА 11. ПРАВО ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ РЕЧОВИХ ПРАВ

1. Поняття та зміст права власності. Здійснення права власності.
2. Загальні положення про набуття права власності. Первинні способи набуття права власності. Похідні (вторинні) способи набуття права власності.
3. Підстави припинення права власності.
4. Форми власності.
5. Поняття і особливості здійснення права спільної власності.
6. Захист права власності.

Основний зміст

1. Право власності - це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Власникові належать права **володіння, користування та розпорядження** своїм майном. Ці права власник здійснює на власний розсуд. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства.

Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Держава не втручається у здійснення власником права власності.

Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні.

Власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом.

Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник, якщо інше не встановлено договором або законом.

2. Способи набуття права власності:

Первісні	Вторинні
1. Виробництво 2. Переробка (специфікація) 3. Привласнення загальнодоступних дарів природи 4. Набувальна давність 5. Знахідка	1. Договори про відчуження майна 2. Спадкування

6. Бездоглядна домашня тварина	
7. Скарб	

3. Право власності припиняється у разі:

- 1) відчуження власником свого майна;
- 2) відмови власника від права власності;
- 3) припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі;
- 4) знищення майна;
- 5) викупу пам'яток культурної спадщини;
- 6) примусового відчуження земельних ділянок приватної власності, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону;
- 7) звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника;
- 8) реквізиції;
- 9) конфіскації;
- 10) припинення юридичної особи чи смерті власника;
- 11) визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

4. Форми власності:

1. Право власності Українського народу

Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону.

2. Право приватної власності

Суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати. Склад, кількість та вартість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими. Законом може бути встановлено обмеження розміру земельної ділянки, яка може бути у власності фізичної та юридичної особи.

Право приватної власності фізичних осіб – це передбачене і гарантоване законом право власника-громадянина здійснювати володіння, користування і розпорядження належним йому майном на власний розсуд і з будь-якою метою,

якщо інше не передбачене законом.

Не можуть перебувати у власності окремих громадян об'єкти права виключної власності народу України, до яких належить земля (за винятком окремих ділянок певного розміру), її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Кожна держава має право визначити коло об'єктів, які з міркувань національної безпеки або з інших підстав не повинні перебувати у власності тих чи інших суб'єктів правовідносин або мають набуватись з додержанням спеціальних правил.

Постановою Верховної Ради України Про право власності на окремі види майна від 17.06.1991 затверджено «Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України», до якого віднесено:

- зброя, боєприпаси (крім мисливської і пневматичної зброї, зазначеної в Додатку № 2, і боєприпасів до неї, а також спортивної зброї і боєприпасів до неї, що придбаваються громадськими об'єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ);
- бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси;
- вибухові речовини й засоби вибуху; всі види ракетного палива, а також спеціальні матеріали та обладнання для його виробництва;
- бойові отруйні речовини;
- наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря);
- протиградові установки;
- державні еталони одиниць фізичних величин; спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації;

Вище зазначені засоби не можуть також перебувати у власності юридичних осіб недержавних форм власності.

- електрошокові пристрої та спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами, крім газових пістолетів і револьверів та патронів до них, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії.

В Додатку №2 цієї ж Постанови визначено Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна. Зокрема, громадяни набувають права власності на такі види майна, придбаного ними з відповідного дозволу, що надається:

- на вогнепальну гладкоствольну мисливську зброю - органами

- внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 21-річного віку;
- на вогнепальну мисливську нарізну зброю (мисливські карабіни, гвинтівки, комбіновану зброю з нарізними стволами) - органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 25-річного віку;
  - на газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами слзоточивої та дратівної дії, - органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку;
  - на холодну зброю та пневматичну зброю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду - органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 18-річного віку;
  - на об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури, - спеціально уповноваженими державними органами охорони пам'яток історії та культури;
  - на радіоактивні речовини – Державною інспекцією з ядерного регулювання України.

Право державної власності - це право держави, яка виступає як суб'єкт приватноправових відносин, володіти, користуватися і розпоряджатися майном через свої органи або спеціально уповноважених ним, осіб.

Суб'єктом права державної власності є держава Україна, яка виступає представником спільних інтересів народу. Право державної власності від імені українського народу здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах передбачених Конституцією України (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна України та інші уповноважені органи, у тому числі державні підприємства і установи.

Коло об'єктів права державної власності не обмежене. Держава може бути власником будь-яких речей, в тому числі, вилучених з цивільного обігу і обмежених у обігу.

Право комунальної власності - це право територіальної громади володіти, користуватися і розпоряджатися майном, що належить їй, яке здійснюється безпосередньо або через органи місцевого самоврядування.

Суб'єктом права комунальної власності є територіальні громади сіл, селищ, міст тощо.

Об'єктами права комунальної власності є різноманітне рухоме і нерухоме майно, прибутки місцевих бюджетів, земля, природні ресурси, підприємства, установи, організації і т.д.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права як державної, так і комунальної власності згідно із законом.

Однак потрібно зазначити, що коло об'єктів права комунальної власності більш вузьке, ніж коло об'єктів права державної власності. Зокрема, в комунальній власності не може знаходитися майно, що є об'єктом виняткової власності.

Повноваження володіння, користування і розпорядження об'єктами права комунальної власності від імені і в інтересах громади здійснюють органи місцевого самоврядування.

5. Право спільної власності - це право двох і більше осіб на один і той самий об'єкт.

Види спільної власності. Спільне майно може належати сторонам на праві спільної часткової власності і на праві спільної сумісної власності.

При **спільній частковій власності** кожний із співвласників має чітко визначену частку у праві власності на спільне майно.

При **спільній сумісній власності** розміри часток заделегідь не визначені, але припускається, що вони рівні. Спільна сумісна власність виникає у випадках, безпосередньо передбачених в законі (наприклад, спільна сумісна власність подружжя), а також на підставі угоди учасників спільної часткової власності.

6. Захист права власності містить в собі комплекс заходів, спрямованих на забезпечення реалізації і відновлення порушеного суб'єктивного права власності уповноваженими на те органами держави або самим власником.

Цивільно-правові засоби захисту права власності можна поділити на:

Речево-правові способи	Зобов'язально-правові способи
<p>Віндикаційний позов - це позов власника про витребування його майна з чужого незаконного володіння;</p> <p>Негаторний позов - це вимога власника, що володіє річчю, про усунення перешкод у здійсненні правомочностей користування і розпорядження майном;</p> <p>Позов про визнання права власності.</p>	<p>Позови, пов'язані з порушенням права власності при невиконанні або неналежному виконанні обов'язків за договором;</p> <p>Позови про відшкодування шкоди, завданої псуванням або знищенням речі;</p> <p>Позови про повернення майна, безпідставно отриманого або збереженого за рахунок іншої особи.</p>

ТЕМА 11. РЕЧОВІ ПРАВА НА ЧУЖЕ МАЙНО

1. Речові права на чуже майно.
2. Право володіння.
3. Сервітути. Поняття та види.
4. Емфітевзис.
5. Суперфіцій.
6. Похідні речові права.
7. Поняття іпотеки як права на чужі речі.
8. Захист прав на чужі речі.

Основний зміст

1. Речове право на чуже майно це визначена договором із власником або встановлена законом міра можливої поведінки управомоченої особи із здійснення обмежених за обсягом (у порівнянні з правом власності) правомочностей речового характеру (володіння, користування і розпорядження) стосовно речей, які їй не належать.

До речових прав на чуже майно відносять: **право володіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій) (ч. 1 ст. 395 ЦК)**. Проте цей перелік не є вичерпним, бо законом можуть бути передбачені інші речові права на чуже майно.

2. Володіння чужим майном – це право особи фактично утримувати річ у стані привласнення, вважаючи її своєю, належною їй, здійснюючи стосовно неї всі правомочності власника, не маючи підстав на законних підставах вважатися ним.

Володіння відрізняється від можливого у інших випадках тимчасового фактичного утримання речі тим, що суб'єкт права володіння ставиться до неї як до своєї, вважає її належною йому, а себе – управомоченою особою, яка може здійснювати стосовно неї відповідні правомочності власника.

Володіння може бути **законним і незаконним**. Володіння визнається незаконним у випадках, коли воно не тільки не ґрунтується на підставах набуття цивільних прав та обов'язків, визначених законодавством, а й суперечить йому.

Але існує ще і **безтитульне** володіння, яке слід відрізнити від незаконного володіння. Незаконність володіння визначається порушенням незаконним

володільцем норм чинного законодавства (наприклад, річ викрадена у власника). **Безтитульне** ж володіння не завжди може визнаватися як незаконне, бо це володіння, виникнення якого не ґрунтується на відповідному правовому титулі на відміну від титульного володіння, яке завжди має визначену законодавством відповідну правову підставу (титул).

Незаконне володіння може бути добросовісним і недобросовісним. Розмежування добросовісного і недобросовісного володіння здійснюється за суб'єктивним критерієм.

Добросовісним володіння визнається тоді, коли володілець не знав і не міг знати про те, що володіє чужою річчю безпідставно.

При **недобросовісному володінні** володілець майна, навпаки, чітко знав або повинен був знати про те, що особа, у якої він придбав річ, не мала права на її відчуження. Наприклад, незаконним є володіння, коли річ була викрадена, отримана внаслідок насильницького заволодіння майном або шляхом шахрайства, привласнена як знахідка без здійснення комплексу дій по розшуку її власника тощо.

3. Сервітут – це речове право обмеженого користування чужим нерухомим майном у визначеному договором, законом, заповітом або рішенням суду обсягу та межах, опосередкованих необхідністю його встановлення та здійснення

Право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене **щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут)** або іншого **нерухомого майна** для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом.

Сервітут може належати власникові (володільцеві) сусідньої земельної ділянки, а також іншій, конкретно визначеній особі (**особистий сервітут**).

Сервітут може бути встановлений договором, законом, заповітом або рішенням суду.

Сервітут визначає обсяг прав щодо користування особою чужим майном і може бути встановлений на певний строк або без визначення строку.

Сервітут є платним. Особа, яка користується сервітутом, зобов'язана вносити плату за користування майном, якщо інше не встановлено договором, законом, заповітом або рішенням суду.

Сервітут не підлягає відчуженню.

Сервітут не позбавляє власника майна, щодо якого він встановлений, права володіння, користування та розпоряджання цим майном та зберігає чинність у разі переходу до інших осіб права власності на майно, щодо якого він встановлений.

Право користування чужою земельною ділянкою або іншим нерухомим майном полягає у можливості проходу, проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання, меліорації тощо. Особа має право вимагати від власника (володільця) сусідньої земельної ділянки, а в разі необхідності - від власника (володільця) іншої земельної ділянки надання земельного сервітуту.

Право користування чужим майном може бути встановлено щодо іншого нерухомого майна (будівлі, споруди тощо).

Сервітут припиняється у разі:

- 1) поєднання в одній особі особи, в інтересах якої встановлений сервітут, і власника майна, обтяженого сервітутом;
- 2) відмови від нього особи, в інтересах якої встановлений сервітут;
- 3) спливу строку, на який було встановлено сервітут;
- 4) припинення обставини, яка була підставою для встановлення сервітуту;
- 5) невикористання сервітуту протягом трьох років підряд;
- 6) смерті особи, на користь якої було встановлено особистий сервітут.

Сервітут може бути припинений за рішенням суду на вимогу власника майна за наявності обставин, які мають істотне значення. Окрім того власник земельної ділянки має право вимагати припинення сервітуту, якщо він перешкоджає використанню цієї земельної ділянки за її цільовим призначенням.

Сервітут може бути припинений в інших випадках, встановлених законом.

4. Емфітевзис – це право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.

Емфітевзис встановлюється договором між власником земельної ділянки і фізичною особою, юридичною особою (далі - землекористувач).

Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) може відчужуватися і передаватися у порядку спадкування, крім земельних ділянок державної чи комунальної власності крім випадків переходу права власності на об'єкт нерухомого майна (жилий будинок, інші будівлі та споруди) або у разі, коли право емфітевзису було набуто землекористувачем на земельних торгах.

Строк договору про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб встановлюється договором і **не може перевищувати 50 років.**

Власник земельної ділянки має право:

- вимагати від землекористувача використання її за призначенням, встановленим у договорі;

- на одержання плати за користування нею. Розмір плати, її форма, умови, порядок та строки її виплати встановлюються договором;

- переважне перед іншими особами право на його придбання у разі продажу, за ціною, що оголошена для продажу, та на інших рівних умовах.

Власник земельної ділянки зобов'язаний не перешкоджати землекористувачеві у здійсненні його прав.

Землекористувач має право:

- володіти та користуватися земельною ділянкою в повному обсязі відповідно до умов договору;

- передавати земельну ділянку в оренду;

- відчужувати права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, якщо інше не встановлено законом;

Землекористувач зобов'язаний

- вносити плату за користування земельною ділянкою, а також інші платежі, встановлені законом.

- ефективно використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології виробництва, утримуватися від дій, які можуть призвести до погіршення екологічної ситуації.

- повідомити власника земельної ділянки про продаж права користування нею. Якщо протягом одного місяця власник не надішле письмової згоди на купівлю, право користування земельною ділянкою може бути продане іншій особі.

Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб припиняється у разі:

- 1) поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;

- 2) спливу строку, на який було надано право користування;

- 3) викупу земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю.

Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб може бути припинене за рішенням суду в інших випадках, встановлених законом.

5. Суперфіцій – це користування чужою земельною ділянкою для забудови, а саме для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель. **Таке право виникає на підставі договору або заповіту.**

Право користування земельною ділянкою, наданою для забудови, може відчужуватися або передаватися землекористувачем у порядку спадкування. Виключенням з цього правила є право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності для забудови не може бути відчужено її землекористувачем іншим особам (крім випадків переходу права власності на будівлі та споруди, що розміщені на такій земельній ділянці), внесено до статутного фонду, передано у заставу.

Право користування чужою земельною ділянкою для забудови може бути встановлено на визначений або на невизначений строк. Строк користування земельною ділянкою **державної чи комунальної** власності для забудови **не може перевищувати 50 років**.

Власник земельної ділянки, наданої для забудови, має право:

- володіти, користуватися нею в обсязі, встановленому договором із землекористувачем;
- на одержання плати за користування нею;
- на одержання частки від доходу землекористувача, якщо на земельній ділянці збудовані промислові об'єкти.

Землекористувач має право:

- користуватися земельною ділянкою в обсязі, встановленому договором;
- право власності на будівлі (споруди), споруджені на земельній ділянці, переданій йому для забудови.

Землекористувач зобов'язаний:

- вносити плату за користування земельною ділянкою, наданою йому для забудови, а також інші платежі, встановлені законом.
- використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення.

Право користування земельною ділянкою для забудови припиняється у разі:

- 1) поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;
- 2) спливу строку права користування;
- 3) відмови землекористувача від права користування;
- 4) невикористання земельної ділянки для забудови протягом трьох років підряд.

У разі припинення права користування земельною ділянкою, на якій була споруджена будівля (споруда), власник земельної ділянки та власник цієї будівлі (споруди) визначають правові наслідки такого припинення.

У разі недосягнення домовленості між ними власник земельної ділянки має право вимагати від власника будівлі (споруди) її знесення та приведення земельної ділянки до стану, в якому вона була до надання її у користування. Якщо знесення будівлі (споруди), що розміщена на земельній ділянці, заборонено законом (житлові будинки, пам'ятки культурної спадщини тощо) або є недоцільним у зв'язку з явним перевищенням вартості будівлі (споруди) порівняно з вартістю земельної ділянки, суд може з урахуванням підстав припинення права користування земельною ділянкою постановити рішення про викуп власником будівлі (споруди) земельної ділянки, на якій вона розміщена, або про викуп власником земельної ділянки будівлі (споруди), або визначити умови користування земельною ділянкою власником будівлі (споруди) на новий строк.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВОВІДНОШЕННЯ

Питання до обговорення

1. Цивільне право, як галузь права. Предмет, метод, принципи та функції цивільного права.
2. Структура цивільного права України.
3. Цивільне законодавство України. Дія актів цивільного законодавства в часі, в просторі та за колом осіб.
4. Цивільні правовідносини. Поняття, структура, види, підстави виникнення.
5. Підстави виникнення та припинення цивільних правовідносин.

Тематика доповідей

1. Багатозначність поняття «цивільного права».
2. Значення римського приватного права для становлення і розвитку цивільного права України.

Практичні завдання

Кейс 1

Які з визначених суспільних відносин регулюються нормами цивільного права:

- 1) Відносини між батьком та донькою з приводу дарування квартири;
- 2) відносини між підприємством і працівником цього підприємства, що виникли у зв'язку з завданням шкоди здоров'ю працівника під час виконання ним трудових обов'язків;
- 3) відносини між Інтернет-магазином і громадянином, який придбав товари в цьому магазині;
- 4) відносини між органом місцевого самоврядування і громадянином Галушко з приводу викупу у нього земельної ділянки в зв'язку з суспільною необхідністю;
- 5) відносини між державним підприємством «А» та приватним підприємством «Б», які уклали договір поставки;
- 6) відносини між акціонерним комерційним банком «А-банк» та

приватним підприємцем Івановим, що має розрахунковий рахунок її цьому банку;

7) відносини між гр.-ном Лєсковим - працівником акціонерного товариства (АТ), який володіє акціями цього АТ, та акціонерним товариством з приводу звільнення гр-на Бондаренка і виходу його зі складу акціонерів;

8) відносини між податковими органами і громадянином, що виникають у зв'язку зі сплатою останнім податку з доходів фізичних осіб.

Кейс 2

Визначте, чи можна вважати цивільно-правовими відносини, які виникли за таких обставин, і застосовувати до них норми цивільного права:

1)ТОВ «Машзавод» передало автотранспортному підприємству для доставки підприємству «Імпульс» свою продукцію - партію міні-комбайнів - на суму 5 000 000 грн. При перевірці вантажу на складі отримувача виявилася нестача цієї продукції на суму 20 000 грн.;

2)При здійсненні ремонту комп'ютерної техніки в науково-дослідному інституті Волощук з неухважності вивів з ладу лазерний принтер вартістю 3000 грн., а також знищив з пам'яті переданого йому для ремонту комп'ютера інформацію з результатами експериментального проекту, над якими протягом декількох місяців працював колектив інституту;

3)Акціонерне товариство «Евріка» уклало договір з ТОВ «Розрахунковий центр «Ера» про передачу останньому в безоплатне користування обладнання для виробництва виробів з пластику на загальну суму 820 000 грн. Один із засновників АТ «Евріка» Павлов заперечував проти безоплатної передачі обладнання і вимагав укласти договір оренди;

4)Водій вантажного автомобіля Лазаренко, після завершення робочої зміни, збив пішохода Свірідова, який переходив через проїжджу частину в неустановленому місці. Після видужання Свірідов звернувся до підприємства на якому працював Лазаренко, з вимогою відшкодування збитків. Проте директор підприємства відмовився, мотивуючи це тим, що підприємство не несе відповідальності за дії водія в неробочий час.

Кейс 3

Руденко, від'їжджаючи у відпустку, взяв у свого знайомого Остапчука, валізу та 1000 гривень, необхідні йому для відпочинку. Повернувшись додому, Руденко відмовився повертати позичені гроші та речі, обґрунтовуючи це тим,

що їх украли по дорозі на курорт і він навіть не зміг ними скористатись, а отже жодної відповідальності за дії злочинців не несе.

Які правовідносини виникли між визначеними особами? Вирішіть справу.

Кейс 4

Визначте, чи мають місце цивільно-правові відносини у наступних випадках:

- 1) укладення шлюбного договору між подружжям Власенків, щодо визначення режиму власності на майно, придбане під час шлюбу;
- 2) укладення договору про відшкодування збитків у випадку несвоєчасного виконання зобов'язання;
- 3) укладення договору побутового підряду щодо пошиття одягу;
- 4) укладення трудового договору щодо пошиття одягу;
- 5) сплати відсотків за банківським кредитом;
- 6) прийняття спадщини;
- 7) укладення міністерством освіти договору про співпрацю з інститутом;
- 10) укладення міністерством договору про купівлю обладнання для приміщень міністерства;
- 11) сплати громадянином штрафу за порушення правил дорожнього руху;
- 12) сплати громадянином штрафу за невиконання умов договору перед кредитором.

Кейс 5

Проживаючи в зареєстрованому шлюбі з Гладенко І.В., громадянин Гладенко О.М. за власні кошти (отримані в подарунок від батька) придбав квартиру, причому в нотаріально посвідченому договорі купівлі-продажу квартири він був зазначений як єдиний покупець. При розлученні Гладенко І.В. вимагала поділити порівну усе майно, нажите під час шлюбу, в тому числі і квартиру. Гладенко О.М. заперечував, вказуючи на те, що поділу підлягає усе майно, крім квартири, яка є об'єктом його приватної власності, адже була придбана хоча і під час шлюбу, але за його власні кошти.

Які правовідносини виникли між подружжям? Які норми законодавства слід застосувати для вирішення спору?

ТЕМА 2. ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Питання до обговорення

1. Загальні положення про фізичну особу.
2. Визначення, характерні риси та зміст цивільної правоздатності. Дієздатність фізичних осіб. Обсяг дієздатності фізичних осіб.
3. Обмеження дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною.
4. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Оголошення фізичної особи померлою.
5. Опіка та піклування, як форми реалізації дієздатності фізичних осіб.
6. Акти цивільного стану.

Практичні завдання

Кейс 1

Коли Івану Сіліну виповнилося 14 років, дідусь в день його народження подарував йому 500 грн. Наступного ж дня Іван поклав ці гроші на депозитний рахунок банку. Через 2 місяці він зняв з рахунку 250 грн. і придбав собі в магазині електроніки ігрову приставку.

Мати Івана вимагає, щоб магазин повернув 250 грн в обмін на приставку, аргументуючи свою вимогу тим, що у сина поганий зір, а використання приставки ще більше його зіпсує. Директор магазину електроніки відмовився це зробити, посилаючись на норми ЦКУ, відповідно до яких Сілін, по досягненню 14 років має право розпоряджатись власними доходами. Мати Івана змушена була звернутись з позовом до суду про визнання договору купівлі-продажу недійсним.

Чи підлягає позов задоволенню? Чи правомірно вчинили працівники банку, видавши гроші Івану Сіліну без згоди на це його батьків?

Кейс 2

Шістнадцятирічний Саша Кирик на першу ж заробітну плату, яку він одержав в рекламному агенстві, купив у свого товариша, Василя Міщенко, скутер. Батьки Саші вимагали, щоб він повернув скутер Василю і забрав у нього свої гроші. Проте, наступного дня Саша не зважаючи на вимоги батьків

обміняв скутер на гірськолижне спорядження. Батьки вимагають розірвання і цього договору, а оскільки контрагенти Саші за обома договорами відмовились виконати вимоги його батьків, батько Саші звернувся з позовами в суд про визнання договорів купівлі-продажу і міни недійсними.

Чи підлягають ці позови задоволенню?

Кейс 3

Ігор (8 років) і Олег (10 років), граючи на дворі, розвели поблизу сараю багаття, від якого сарай спалахнув. Власник сараю звернувся до батьків Ігоря і та Олега із позовом про відшкодування збитків.

Батьки Ігоря та Олега заперечували проти позову, посилаючись на те, що їх діти ще недієздатні і тому відповідальність за вчинену шкоду не несуть, а вони (батьки) були в момент вчинення шкоди на роботі, і тому також не можуть нести відповідальність.

Як вирішити справу?

Кейс 4

Оксана Смірнова звернулася до суду з заявою про оголошення померлим свого рідного брата Смірнова Володимира. В заяві вона зазначила, що брат отримавши журналістське завдання і збираючись у відрядження придбав квиток на літак рейсом Київ - Екатеринбург. В аеропорт Смірнов з'явився вчасно і пройшов процедуру реєстрації на вказаний рейс, а заявниця особисто проводжала брата. Проте в процесі польоту у літака відмовив двигун і сталась авіакатастрофа. При ідентифікації, рештки Смірнова не знайшли.

Яке рішення повинен винести суд? Які правові наслідки оголошення особи померлою?

Кейс 5

Після тривалої (понад 5 років) відсутності в місці постійного проживання Захар Каленюк, повернувшись додому дізнався, що дружина Олена, подавши заяву до суду про оголошення його померлим, отримала відповідне рішення суду і швидко продавши будинок, автомобіль «Тойота» та дачу і згодом вийшла заміж. Каленюк звернувся до адвоката за наданням юридичної консультації щодо подальших дій.

Яку консультацію повинен надати адвокат? Які правові наслідки повернення особи, яка була оголошена померлою?

Кейс 6

Наталя Миронова звернулась до суду з заявою про визнання обмежено дієздатним її чоловіка Миронова Сергія, оскільки він регулярно зловживає спиртними напоями. Під час судового засідання Наталя пояснила, що її чоловік - власник підприємства по встановленню та обслуговуванню опалювальної техніки, а його регулярне зловживання алкогольними напоями псує репутацію фірми, що призводить до збитків. Окрім того Наталя просила призначити її піклувальником чоловіка і надати можливість керувати підприємством, оскільки маючи вищу економічну освіту, вона зможе зробити це якнайкраще. Даючи пояснення по справі Сергій Миронов заявив, що дітей у них з Наталею не має, а дружина щомісячно отримує від нього гроші на ведення домашнього господарства, а також він дає їй по 10 000 грн. на власні потреби.

Яким повинно бути рішення суду? Аргументуйте.

ТЕМА 3. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Питання до обговорення

1. Загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи. Зміст та особливості здійснення особистих немайнових прав.
2. Види особистих немайнових прав. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.
3. Поняття, особливості та порядок захисту особистих немайнових прав фізичної особи.

Практичні завдання

Кейс 1

Грубін звернувся до суду з позовом до Петровського про спростування недостовірної інформації, посилаючись на таке. Відповідач, беручи участь у засіданні як представник підприємства «Укрнафта», даючи пояснення по суті позову прокурора про визнання недійсною приватизації підприємства «Укрнафта» розповсюджував неправдиві відомості, які ганьблять честь та

гідність позивача. Зокрема, він пояснював, що Грубін, будучи директором державного підприємства «Укрнафта» під час його приватизації шляхом зловживання службовим становищем незаконно придбав 85% паїв підприємства. Ці відомості позивач просив суд визнати такими, що не відповідають дійсності та компенсувати йому моральну шкоду у розмірі 50 000 гривень.

Яка інформація вважається недостовірною? Хто має право на її спростування? Вирішіть справу.

Кейс 2

Карпов пред'явив позов до магазину «Мегамаркет» про відшкодування моральної шкоди. У заяві позивач зазначив, що 15 грудня після оплати покупок у торговому відділі супермаркету він був безпідставно затриманий працівниками відповідача після виходу із торгового залу, її проведено до службового приміщення, де піддано примусовому огляду (перевірено сумку, речі в ній, верхній одяг тощо). Відповідач, заперечуючи проти позову, вказав, що після повідомлення охоронця про вчинення спроби крадіжки товару одним із покупців, відповідно до Інструкції, що регламентує порядок проведення огляду речей та особистого огляду осіб на охоронюваних об'єктах, затвердженої директором магазину «Мегамаркет», було затримано Карпова та піддано огляду, який засвідчив відсутність у нього неоплачуваного товару.

Вважаючи, що діями працівників «Мегамаркету» було порушено його право на свободу і особисту недоторканість, Карпов звернувся до суду.

Які обмеження права на свободу і особисту недоторканість передбачені чинним законодавством? Вирішіть справу.

Кейс 3

Решетнікову під час відвідування лікарні, де перебувала на лікуванні його дружина, черговим лікарем було відмовлено у доступі до палати на підставі правил внутрішнього розпорядку та мотивами забезпечення санітарної гігієни. Харчі та речі було запропоновано передати через медсестру.

Чи правомірна відмова? Які права має особа, що перебуває на стаціонарному лікуванні?

ТЕМА 4. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ

Питання до обговорення

1. Поняття та сутність юридичної особи. Ознаки юридичних осіб. Правосуб'єктність юридичної особи.
2. Види юридичних осіб.
3. Органи юридичної особи.
4. Види та зміст установчих документів юридичних осіб.
5. Філії та представництва юридичних осіб.
6. Порядок виникнення юридичних осіб. Державна реєстрація юридичних осіб.
7. Припинення юридичних осіб.

Теми доповідей:

- Формування концепції юридичної особи в римському приватному праві.
- Способи індивідуалізації юридичних осіб (місце знаходження, найменування, товарний знак, виробнича марка).
- Визнання юридичної особи банкрутом. Процедура банкрутства.
- Цивільна правосуб'єктність політичних партій та об'єднань громадян.
- Правовий статус релігійних організацій.

Практичні завдання

1. Розробіть проект засновницьких документів (статут, засновницький договір) юридичної особи.
2. Розробіть план-схему проведення процедури банкрутства юридичної особи - суб'єкта підприємницької діяльності відповідно до норм чинного законодавства.

ТЕМА 5. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ (ГОСПОДАРСЬКІ) ТОВАРИСТВА

Питання до обговорення

1. Акціонерне товариство.
2. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.
3. Повне та командитне товариства.
4. Виробничий кооператив.

Практичні завдання

Розробіть поетапний план утворення та державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю.

ТЕМА 6. ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН (ПРАВ)

Питання до обговорення

1. Поняття та класифікація об'єктів цивільних прав.
2. Речі як об'єкти цивільних прав.
3. Цінні папери як об'єкти цивільних прав.
4. Дії та результат дій як об'єкти цивільних прав.
5. Результати інтелектуальної, творчої діяльності як об'єкти цивільних прав.
6. Інформація як об'єкт цивільних прав.
7. Інші об'єкти цивільних правовідносин.

Практичні завдання:

Кейс 1.

Які з перерахованих об'єктів відносять до речей:

- житловий будинок;
- літак;
- пасажирське судно;
- бізнес-проект;
- роман І. Карпи;

- електроенергія;
- торгова марка «Сандора»;
- собака;
- видобутий газ;
- купюра у сто гривень.

Кейс 2

Подружжя Уварових протягом довгого часу колекціонували поштові марки. Після смерті Уварова у відповідності до складеного ним заповіту належне йому майно повинно перейти в рівних частках до дружини і сина від першого шлюбу.

Дружина Уварова категорично заперечувала проти поділу колекції, вважаючи, що колекція є неподільною, і пропонувала другому спадкоємцю частку в колекції замінити іншими речами із своєї частки. Син Уварова вимагав передачі йому відповідної частини колекції в натурі.

Визначити, що належить до подільних і неподільних речей?

Чи можливий поділ колекції марок в натурі?

Як би вирішився спір, якби його предметом були:

- а) порцеляновий столовий сервіз;
- б) колекції старовинних монет;
- в) бібліотека;
- г) зібрання творів українських поетів;
- д) однокімнатна квартира;
- є) жилий будинок.

ТЕМА 7. ПРАВОЧИНИ

Питання до обговорення

1. Поняття правочину та умови чинності правочину.
2. Види правочинів.
3. Форми правочинів.
4. Поняття недійсних правочинів. Правові наслідки недійсності правочину.

Практичні завдання

Кейс 1

Подружжя Волошиних вирішило розірвати шлюб і уклали у письмовій формі правочин про те, що дружина Ірина не буде претендувати на розподіл житлового будинку, поїде з Києва і буде постійно проживати разом з матір'ю у Донецьку. Чоловік Степан, з свого боку, зобов'язався не укласти новий шлюб на протязі 3-х років. За посвідченням правочину Волошини звернулися до нотаріуса. Останній відмовив в посвідченні такого правочину.

Визначте чи правомірні дії нотаріуса? Аргументуйте відповідь.

Кейс 2.

Вадим Гойда з приводу закінчення школи отримав від бабусі подарунок – iPhone 12. Через деякий час він спитав бабусю чи не буде вона заперечувати проти того, щоб він обміняв на планшет Apple iPad, яка належить його товаришу Коробову. Бабуся не заперечувала й письмово оформила свою згоду на укладання правочину. Обмін відбувся.

Батько Вадима, дізнавшись про обмін, звернувся до Коробова з вимогою повернути iPhone 12 і забрати Apple iPad, оскільки він своєї згоди на обмін не давав. Коробов відмовився і пояснив, що наскільки йому відомо, що iPhone 12 подарував Вадиму не батько, а бабуся, яка дала письмову згоду на укладання правочину. За таких обставин, як вважав Коробов, неповнолітній Вадим не потребує згоди батька на укладання правочину.

Хто правий у цьому спорі? Як вплине згода матері на вирішення спору?

Кейс 3.

Які з перерахованих юридичних фактів є правочинами і до яких видів вони відносяться?

- продаж велосипеда 14-річному підлітку;
- складення заповіту;
- постачання товарів народного споживання;
- виявлення скарбу;
- видача доручення на користування автомобілем;
- знахідка речі;
- збереження речей у ломбарді;
- крадіжка речей із квартири;
- загибель застрахованої дачі через удар блискавки;
- передача грошей у борг;
- розкрадання товарно-матеріальних цінностей із магазину;
- дача хабара;
- нещасний випадок на виробництві, що спричинив втрату працездатності;
- дарування автомобіля;
- передача житлової площі в найм;
- видача чека для оплати продукції.

ТЕМА 8. ПРЕДСТАВНИЦТВО І ДОВІРЕНІСТЬ

Питання до обговорення

1. Поняття представництва.
2. Підстави виникнення представництва та його види.
3. Представництво і повноваження. Передоручення.
4. Представництво за довіреністю.
5. Представництво є перевищенням повноважень.
6. Тема 8. Цивільно-правова відповідальність.
7. Визначення та ознаки відповідальності у цивільному праві.
8. Функції відповідальності у цивільному праві.
9. Види відповідальності у цивільному праві.
10. Підстави та умови відповідальності у цивільному праві.

Практичні завдання:

Кейс 1

1 червня 2019 р. була нотаріусом була посвідчена довіреність на продаж двокімнатної квартири, в якій в якості представника зазначався О. В. Баранов, а в якості довірителя - В. М. Карпов. 2 серпня 2019 р. Карпов потрапив в автокатастрофу та помер, а 7 серпня 2019 р. Баранов, діючи на підставі довіреності, продав згадану квартиру Свірідову. Під час передачі грошей за квартиру дружині Карпова, Баранов дізнався про те, що сталося. Дочка Карпова Ірина, подала позов до суду з вимогою визнати договір купівлі-продажу недійсним, оскільки його було укладено тоді, коли її батько вже помер, тобто відповідно до ст. 248 ЦК України довіреність припинила чинність.

Як повинна бути вирішена справа?

Кейс 2

Власенко, як опікун неповнолітнього Лінько, від імені останнього продав належний тому на праві приватної власності гараж своєму братові. На таку угоду було отримано письмовий дозвіл за підписом завідуючого відділу освіти, але прокурор заявив позов про визнання цієї угоди недійсною.

Як повинна бути вирішена справа? Чи змінилося б рішення, якби продаж автомобіля здійснив не опікун, а батько неповнолітнього, коли б він був живий?

Кейс 3.

Керуючись нормами чинного законодавства розробіть проект овіреності на продаж квартири.

ТЕМА 9. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Питання до обговорення

1. Визначення та ознаки відповідальності у цивільному праві.
2. Функції відповідальності у цивільному праві.
3. Види відповідальності у цивільному праві.
4. Підстави та умови відповідальності у цивільному праві.

Практичні завдання:

Проведіть порівняльний аналіз цивільно-правової відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності (кримінальною, адміністративною).

Тема 10. Захист цивільних прав

Питання до обговорення

1. Загальні положення про захист цивільних прав та інтересів.
2. Захист цивільних прав та інтересів судом.
3. Захист цивільних прав нотаріусом.
4. Самозахист цивільних прав.

Кейс 1

Приватне підприємство «Світона» уклало з меблевим магазином ТОВ «Фаворит» договір поставки, за яким підприємство взяло на себе зобов'язання поставити партію меблевих гарнітурів на загальну суму 100 тисяч гривень до 1 січня 2020 р. Підприємство до зазначеного строку змогло виконати зобов'язання лише частково і здійснило поставку на суму 48 тисяч гривень, а решта, товару була поставлена 1 лютого 2020р., посилаючись на те, що причиною несвоєчасного виконання зобов'язання стали дії приватного підприємця Васіна - виготовлювача меблів, що порушив строки виготовлення верстатів перед підприємством.

На претензії ТОВ «Фаворит» щодо прострочення виконання зобов'язання ПП «Світона» відповіло, що його вина у простроченні відсутня, адже викликана не лише несвоєчасністю виконання зі сторони Васіна, але й також відсутністю у ТОВ збитків, оскільки останнє ще не завершило ремонт у приміщенні магазину,

а отже не розпочало продаж поставленого товару.

Дайте юридичну оцінку аргументам продавця. Яким чином покупець може захистити порушені права?

Кейс 2

Співробітник міліції В. пізно ввечері повертався додому з чергування. В цей час на нього був вчинений розбійний напад п'ятьох осіб. Для захисту свого життя, здоров'я та майна С. змушений був застосувати спеціальні бойові навички, внаслідок чого він:

- а) вбив одного нападника;
- б) заподіяв тілесні ушкодження двом нападникам, що спричинили їх інвалідність II та III груп;
- в) розбив вітрину одного з магазинів, внаслідок чого з магазину невідомими були викрадені товари на суму 20 тисяч грн.;
- г) поранив випадкового перехожого, що спричинило у останнього тимчасовий розлад працездатності, внаслідок чого він був звільнений з роботи через фізичну неспроможність її виконувати.

Вдова вбитого нападника подала позов до суду про відшкодування шкоди у зв'язку із втратою годувальника.

Дайте юридичну оцінку діям В. Чи мають право на захист вказані особи, яким В. завдав шкоду? Якщо так, то якими способами вони можуть захистити свої права?

Кейс 3

Підприємство уклало договір з будівельною організацією на будівництво виробничого приміщення.

Після завершення робіт та проведення прийомки об'єкта було виявлено, що роботи виконанні неякісно (зокрема, наявні тріщини в стінах, нерівність підлоги тощо).

Яким чином підприємство може захистити свої порушені права?

ТЕМА 11. СТРОКИ І ТЕРМІНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ

Питання до обговорення

1. Поняття строків і термінів в цивільному праві.
2. Поняття позовної давності. Вимоги на які позовна давність не поширюється.
3. Види позовної давності.
4. Початок перебігу позовної давності. Зупинка та переривання перебігу позовної давності.
5. Наслідки спливу позовної давності

Практичні завдання:

Кейс 1

З квартири Орлова було викрадено ряд цінних речей – телевізор, відеокамеру та золоті прикраси. Орлов звернувся до правоохоронних органів із заявою, проте речі не були знайдені. Через 5 років Орлов побачив відеокамеру в магазині вживаних речей. З'ясувалось, що відеокамеру здав в магазин Ільїн, який в свій час придбав її на ринку. Суд відмовив Орлову у позові, посилаючись на пропуск строку позовної давності, оскільки з моменту крадіжки пройшло більше трьох років.

Чи вірним є рішення суду?

Кейс 2

15 червня 2019 року В.О. Момот позичив 5000 грн. М.Н. Іванюку, обумовивши строк повернення в 5 місяців. Борг Іванюком вчасно повернений не був. В грудні 2019 року Іванюк виїхав на заробітки до Іспанії. Після отримання чергової заробітної плати, Іванюк передав кошти дружині, яка повернула 3000 грн. Момоту. Дізнавшись про повернення Іванюка додому в травні 2020 року, Момот в січні 2021 року звернувся до нього з позовом про повернення боргу з урахуванням індексації.

Даючи пояснення в суді, Іванюк зауважив, що він не заперечує факту позики, але жодних вказівок дружині, щодо повернення боргу не давав та зазначив що строк позовної давності вже пройшов.

Вирішить справу.

ТЕМА 12. ПРАВО ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ РЕЧОВИХ ПРАВ

Питання до обговорення

1. Поняття та зміст права власності. Здійснення права власності.
2. Загальні положення про набуття права власності. Первинні способи набуття права власності. Похідні (вторинні) способи набуття права власності.
3. Підстави припинення права власності.
4. Форми власності.
5. Поняття і особливості здійснення права спільної власності.
6. Захист права власності.

Практичні завдання:

Кейс 1

Сіренко, який є приватним власником дачного будинку та 0,6 га городу, з метою охорони своєї приватної власності встановив по верхній частині двометрового паркану, провід, по якому пропустив електричний струм. Дільничний інспектор поліції зауважив, що такими діями Сіренко створює небезпеку здоров'ю та життю сусідів, на що Сіренко зауважив, що право приватної власності є непорушним і він має право захищати свою власність будь-якими доступними методами.

Дайте правову оцінку діям Сіренка.

Кейс 2

Руснак уклав з Роговим договір найму квартири. В договорі було зазначено, що Руснак має право здійснювати капітальний ремонт приміщення, зокрема перебудовувати його на свій розсуд.

Після закінчення строку дії договору найму виявилось, що Руснак настільки змінив зовнішній вигляд та перепланував квартиру, що БТІ визнав його новим об'єктом права приватної власності та видав йому свідоцтво про право власності на нерухоме майно.

Рогов звернувся до суду з вимогою про визнання недійсним свідоцтва про право власності на квартиру, видане Руснаку. При цьому він посилався на норму ч. 1 ст. 331ЦК України, де зазначено, що тільки та особа, яка виготовила (створила) річ за своїх матеріалів, стає власником цієї речі. Руснак в свою чергу посилався на те, що переробка приміщення здійснювалася за згодою власника квартири - Рогова, а тому він як переробник, правомірно набув право власності

на неї (ч. 4 ст. 332 ЦК України).

Окремий позов до суду заявила територіальна громада в особі органів місцевого самоврядування, вимагаючи визнати цей будинок безхазяйним і, як наслідок, об'єктом права комунальної власності (абзац другий ч. 2 ст. 335 ЦК України).

Вирішіть справу.

Кейс 3

Зі стада селянського-фермерського господарства «Світанок» зникли 10 бичків з фірмовим тавром. Через 9 місяців вони були виявлені у приватного підприємця Вересова, що здійснював розведення великої рогатої худоби.

СФГ «Світанок» звернулось до підприємця з вимогою про повернення тварин, на що Вересов зауважив, що бички будучи бездоглядними приблудились до його стада і на протязі 6 після цього, він набув на них право приватної власності. Не погодившись СФГ «Світанок» звернулось до суду.

Яке рішення повинен винести суд?

Кейс 4

Державне підприємство «Світязь» уклало договір про закупівлю нової офісної техніки для облаштування відділу кадрів. Начальник відділу кадрів прийняв рішення про безоплатну передачу у власність працівникам відділу старої офісної техніки, обґрунтовуючи його тим, що остання у зв'язку з придбанням більш сучасної техніки взагалі не буде використовуватись.

Чи мав право начальник відділу кадрів приймати рішення про списання техніки?

Чи змінилося б вирішення справи, якби відповідне рішення було прийняте одноосібно керівником (директором) державного підприємств?

ТЕМА 13. РЕЧОВІ ПРАВА НА ЧУЖЕ МАЙНО

Питання до обговорення

1. Речові права на чуже майно.
2. Право володіння.
3. Сервітути. Поняття та види.
4. Емфітевзис.
5. Суперфіцій.

Практичні завдання:

Кейс 1

Чернівецька міська рада уклала з К. договір суперфіція, за яким передала останньому у безстрокове користування земельну ділянку для будівництва дитячого садка. В порушення умов договору К. влаштував на території земельної ділянки ринок автозапчастин.

Чернівецька міська рада повідомила К. про одностороннє розірвання договору суперфіція внаслідок істотного порушення його умов (ч. 2 ст. 651 ЦК України) і прийняла рішення про передачу ділянки у користування іншій особі.

К. звернувся до суду з позовом про визнання рішення Чернівецької міської ради неправомірним, посилаючись на неможливість в односторонньому порядку відмовлятися від виконання зобов'язання.

Вирішіть справу.

Кейс 2

Авдеєв є власником земельної ділянки. Сусідню ділянку придбав Борсуков і почав зводити на її території котедж. Враховуючи порівняно невеликі розміри своєї ділянки, Борсукову не вистачало місця для зберігання будівельних матеріалів і, оскільки не було іншої придатної для цього території, він частково здійснив їх складування на ділянці, належній Авдеєву.

Авдеєв заперечував проти дій Борсука, вважаючи їх такими, що обмежують належне йому право власності і виклав свої заперечення у негативному позові.

Борсуков в свою чергу послався на те, що його дії повною мірою узгоджуються з законом і є різновидом законного сервітуту (пункт ж ст. 99 Земельного кодексу України).

Вирішіть спір.

Питання до заліку/ іспиту

1. Цивільне право як галузь права. Предмет, метод та функції цивільного права.
2. Поняття цивільного законодавства України. Акти цивільного законодавства.
3. Загальна характеристика Цивільного кодексу України.
4. Дія цивільних законів у часі, у просторі та за колом осіб.
5. Застосування цивільного законодавства по аналогії. Поняття та особливості цивільного правовідношення.
6. Елементи цивільних правовідносин.
7. Зміст цивільного правовідношення. Поняття суб'єктивного цивільного права і цивільного обов'язку.
8. Види цивільних правовідносин.
9. Виникнення, зміна і припинення цивільних правовідносин.
10. Поняття юридичних фактів. Юридичний склад. Види юридичних фактів
11. Загальні положення про фізичну особу.
12. Визначення, характерні риси та зміст цивільної правоздатності.
13. Дієздатність громадян. Обсяг дієздатності фізичних осіб.
14. Обмеження дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною.
15. Поняття та значення місця проживання.
16. Визнання громадянина безвісно відсутнім. Оголошення громадянина померлим.
17. Опіка та піклування.
18. Поняття громадського стану. Акти громадянського стану.
19. Поняття та ознаки юридичної особи. Сутність юридичної особи.
20. Види юридичних осіб.
21. Правосуб'єктність юридичної особи.
22. Органи юридичної особи
23. Види та зміст установчих документів юридичних осіб.
24. Філії та представництва юридичних осіб.
25. Порядок виникнення юридичних осіб. Державна реєстрація юридичних осіб.
26. Припинення юридичних осіб.
27. Визнання юридичної особи банкрутом. Процедура банкрутства.
28. Юридичні особи приватного та публічного права.
29. Правове положення господарських товариств.

30. Поняття та види кооперативів.
31. Об'єднання громадян як суб'єкти цивільних правовідносин.
32. Поняття держави як суб'єкта цивільного права.
33. Загальні принципи участі держави, АРК, територіальних громад у цивільних правовідносинах
34. Поняття об'єктів цивільних прав (правовідносин). Загальні положення про об'єкти цивільних прав (правовідносин).
35. Поняття та класифікація речей. Майно. Єдиний майновий комплекс
36. Гроші та цінні папери як об'єкти цивільних прав.
37. Дії та результати дій як об'єкт цивільних прав.
38. Продукти творчої діяльності як об'єкти цивільних прав.
39. Поняття та зміст особистих немайнових прав як об'єкти цивільних прав.
40. Характеристика інших об'єктів цивільних прав.
41. Поняття й ознаки правочинів. Умови дійсності правочинів,
42. Зміст правочинів. Тлумачення змісту правочинів.
43. Види правочинів.
44. Умовні правочини. Строки в правочинах.
45. Форма правочинів. Юридичні наслідки порушення форми правочинів.
46. Поняття та види недійсних правочинів.
47. Наслідки визнання правочинів недійсними.
48. Поняття представництва, його значення та зміст.
49. Суб'єкти представництва. Повноваження представника.
50. Виникнення та види представництва.
51. Представництво без повноважень або з перевищенням повноважень.
52. Довіреність та її види. Форма довіреності. Передоручення.
53. Припинення довіреності. Наслідки припинення довіреності. Скасування довіреності.
54. Поняття та значення строків і термінів у цивільному праві.
55. Класифікація строків (термінів) у цивільному праві.
56. Поняття позовної давності і її значення.
57. Види строків позовної давності.
58. Призупинення, перерва і відновлення строків позовної давності.
59. Наслідки впливу позовної давності.
60. Вимоги на які позовна давність не поширюється.
61. Загальні положення про особисті немайнові права. Види особистих немайнових прав.

62. Зміст та здійснення особистих немайнових прав.
63. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи.
64. Особисті немайнові права, ідо забезпечують соціальне буття фізичної особи.
65. Захист особистих немайнових прав.
66. Загальна характеристика та види речових прав.
67. Поняття власності та права власності.
68. Зміст права власності.
69. Способи виникнення права власності.
70. Припинення права власності.
71. Поняття захисту права власності.
72. Поняття права приватної власності.
73. Загальні положення про державну власність. Види державної власності.
74. Поняття права комунальної власності.
75. Право власності на землю.
76. Речові права на чуже майно. Загальна характеристика прав на чужі речі.
77. Сервітути. Поняття та види.
78. Емфітевзис
79. Суперфіцій
80. Володіння та право володіння.
81. Поняття, юридичний статус права спільної власності.
82. Види права спільної власності.
83. Право спільної часткової власності: поняття, підстави її виникнення та припинення.
84. Право спільної сумісної власності: поняття, підстави її виникнення та припинення.
85. Порядок володіння, користування та розпорядження спільним майном.
86. Виділ долі зі спільної власності та її відчуження.
87. Право інтелектуальної власності.
88. Поняття і джерела авторського права. Суб'єктивне авторське право, його зміст і межі.
89. Об'єкти авторського права. Види об'єктів, що охороняються авторським правом.
90. Суб'єкти авторського права. Співавторство.
91. Суміжні права. Поняття і види.

92. Поняття і джерела права промислової власності. Об'єкти правової охорони.
93. Суб'єкти права промислової власності. Оформлення прав на об'єкти промислової власності.
94. Право інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації суб'єктів цивільного обігу, та ознаки товарів та послуг.
95. Поняття цивільно-правової відповідальності. Види відповідальності. Форми відповідальності.
96. Умови цивільно-правової відповідальності.
97. Моральна шкода.
98. Збитки та їх відшкодування, Принцип повного відшкодування.
99. Випадки обмеженої відповідальності.
100. Відповідальність за дії третіх осіб. Випадки відповідальності незалежно від вини.
101. Підстави звільнення від відповідальності.

Короткий термінологічний словник

Акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Віндикаційний позов – позов неволодіючого майном власника до особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

Виробничий кооператив – добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їх особистій трудовій участі, та об'єднанні його членами майнових пайових внесків.

Господарське товариство - юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками.

Двостороння реституція – правовий наслідок визнання правочину недійсним, що полягає у поверненні кожній зі сторін правочину всього, що було нею отримано на виконання такого правочину, в натурі або відшкодування його вартості.

Державна реєстрація юридичних осіб – це засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Довіреність - письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Емфітевзис – право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.

Інформація - будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Командитне товариство – господарське товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників), та які не беруть участі в діяльності товариства.

Майно - річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Негаторний позов – позов власника про усунення будь-яких перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження майном, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння.

Опіка - встановлюються малолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані

недієздатними з метою забезпечення їх особистих немайнових і майнових прав та інтересів.

Піклування - встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена з метою забезпечення їх особистих немайнових і майнових прав та інтересів.

Повне товариство - товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Позовна давність - строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Право власності - право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Зміст права власності складають права володіння, користування та розпоряджання своїм майном.

Правочин – дія особи, спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

Представництво - правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Річ - предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Сільськогосподарський виробничий кооператив – юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудовій участі в процесі виробництва.

Сервітут – право обмеженого користування чужим майном.

Солідарна відповідальність – вид цивільно-правової відповідальності при якій кредитор має право притягти до відповідальності будь-кого з декількох боржників в повному обсязі або частково, а солідарний боржник, що виконав зобов'язання в повному обсязі, має право звернутись до решти боржників зі зворотною вимогою (регресом).

Спільна сумісна власність - спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності на річ (майно).

Строк - певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Спільна часткова власність - власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності на річ (майно).

Субсидіарна відповідальність - вид цивільно-правової відповідальності, при якій додатковий (субсидіарний) боржник несе повну чи часткову відповідальність, у разі неможливості виконання обов'язку основним боржником.

Суперфіцій – право користування чужою земельною ділянкою для забудови.

Термін - певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Товариство з обмеженою відповідальністю - товариство, що має статутний (складений) капітал, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.

Товариство з додатковою відповідальністю – товариство, статутний (складений) капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного (складеного) капіталу, а при недостатності цих сум - додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеска кожного учасника.

Фізична особа – це людина учасник цивільних відносин.

Цінний папір - документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує

грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам.

Цивільна дієздатність - здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати та своїми діями створювати ля себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Цивільне право - сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах диспозитивності та юридичної рівності сторін.

Цивільні правовідносини – суспільні відносини врегульовані нормами цивільного права.

Цивільна правоздатність - здатність мати цивільні права та обов'язки

Цивільно-правова відповідальність – правовідношення, що виражається у вигляді несприятливих наслідків майнового і немайнового характеру у боржника, що забезпечуються державним примусом і спричиняють засудження правопорушення і його суб'єкта.

Юридична особа - організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділена цивільною право - та дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Методи навчання

Основними формами організації навчання є:

Лекція – основна форма проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу. Як правило, лекція є елементом курсу лекцій, який охоплює основний теоретичний матеріал окремої або кількох тем навчальної дисципліни. Тематика курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою. Можливе читання окремих лекцій з проблем, які стосуються даної навчальної дисципліни, але не охоплені навчальною програмою. Такі лекції проводяться провідними вченими або спеціалістами для студентів та працівників вищих навчальних закладів в окремо відведений час. Лекції проводяться лекторами - професорами і доцентами (викладачами) вищого навчального закладу, а також провідними науковцями або спеціалістами, запрошеними для читання лекцій. Лекції проводяться у відповідно обладнаних приміщеннях – аудиторіях для однієї або більше академічних груп студентів;

Практичне заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань;

Семінарське заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Семінарські заняття проводяться в аудиторіях або в навчальних кабінетах з однією академічною групою. Перелік тем семінарських занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Консультація – форма навчального заняття, при якій студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Консультація може бути індивідуальною або проводитися для групи студентів, залежно від того, чи викладач консулює студентів з питань, пов'язаних із виконанням індивідуальних завдань, чи з теоретичних питань навчальної дисципліни. Обсяг часу, відведений викладачу для проведення консультацій з конкретної дисципліни, визначається навчальним планом.

Обов'язковим є рішення задач з цивільного та сімейного права.

Особливості дистанційного навчання (форми та методи)

Дистанційне навчання на сьогодні можна розглядати як сукупність технологій, що забезпечують доставку студентам основного обсягу навчального матеріалу, інтерактивну взаємодію студентів і викладачів у процесі навчання, надання студентам можливості самостійної роботи з навчальними матеріалами, а також у процесі навчання.

Основними видами навчальних занять за дистанційною формою навчання є лекції, семінари, практичні заняття, консультації та інші.

Лекція, консультація, семінар проводяться зі студентами дистанційно у синхронному або асинхронному режимі відповідно до навчального плану. Отримання навчальних матеріалів, спілкування між суб'єктами дистанційного навчання під час навчальних занять, що проводяться дистанційно, забезпечується передачею відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному або асинхронному режимі.

Відеолекції є невід'ємним елементом дистанційного навчання. Цифрові файли можуть зберігатися на індивідуальному електронному носії або вебсервері. Як правило, на екрані транслюється запис виступу лектора. Використовуються відеолекції з динамічним зображенням: показом кінофрагментів, анімації, таблиць.

Відеолекції відбуваються на платформі Zoom.

Семінарські заняття та практичні заняття, які передбачає виконання практичних робіт, відбувається дистанційно в асинхронному режимі. До інших видів навчальних занять при здійсненні навчального процесу можуть відноситись ділові ігри, виконання проектів у групах тощо. Семінарські та практичні заняття відбуваються на платформах Zoom та Google Classroom, тощо.

Критерії оцінювання

10.1. Національна шкала оцінювання:

Відмінно – вільне володіння матеріалом по конкретному питанню на рівні 90-100% знань, можливість проведення зв'язків поставленого питання з іншими питаннями цивільного права, здатність надати відповіді на додаткові питання.

Добре – володіння матеріалом по конкретному питанню на рівні 80-89 % знань, здатність надати відповіді на додаткові питання.

Задовільно – володіння матеріалом по конкретному питанню на рівні 55-79% знань.

Незадовільно – відсутність володіння матеріалом або володіння ним на рівні нижчому ніж 55% знань від необхідних по конкретному питанню.

10.2. Шкала оцінювання ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Рекомендована література

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний кодекс (ЦК) України від 16 січня 2003 року. *Голос України*. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 8-18. Ст. 144; з наступними змінами і доповненнями.
4. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018р. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 19. ст.74.
5. Житловий кодекс Української РСР. Затверджений Законом Української РСР від 30 червня 1983 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1983. Додаток до № 28. Ст. 573; з наступними змінами і доповненнями.
6. Земельний кодекс України. Затверджений Законом України від 25 жовтня 2001 р. *Урядовий кур'єр*. 2001. 15 листопада; з наступними змінами і доповненнями.
7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135; з наступними змінами і доповненнями.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. *Урядовий кур'єр*. 14 липня 2004 р. № 130; з наступними змінами і доповненнями.
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.
11. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
12. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
13. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
14. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1.

15. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року в редакції Закону від 21.09.99. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.
16. Про донорство крові та її компонентів: Закон України від 23 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 23. Ст. 183.
17. Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини: Закон України від 23 грудня 1997 рок. *Урядовий кур'єр*. 1998. № 8, 15-16. С. 12-13.
18. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16 липня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 377.
19. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008р. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50-51. ст. 384.
20. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: закон України від 06.02.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.
21. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: і Закон України від 1 червня 2000р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 36. Ст. 299.
22. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.
23. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35.
24. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10 квітня 1992р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 414.
25. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. *Голос України*. 2006. 14 квітня. № 69.
26. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19 червня 1992р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 524.
27. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
28. Про патентування деяких видів підприємницької діяльності: Закон України від 23 березня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №20. Ст.82.
29. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 78.
30. Про право власності на окремі види майна. Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. *Урядовий кур'єр*. 1992. № 29.
31. Про вдосконалення контролю якості і безпеки харчових продуктів.

Постанова Кабінету Міністрів України від 9 листопада 1996 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1996. № 5. С. 297-298.

32. Про типовий статут казенного підприємства. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 1998 р. № 914. *Офіційний вісник України*. 1998. № 4.

33. Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення. Декрет Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 23. Ст. 247.

34. Інструкції щодо надання окремих видів побутових послуг. Наказ Українського союзу об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення №20 від 27.08.2000 року.

35. Правила реєстрації актів цивільного стану в Україні затв. Наказ Міністерства юстиції України від 18.11.2003р. №140/5.

36. Правила побутового обслуговування населення. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 25.06.1999. № 23. ст. 1048.

37. Правила реєстрації актів громадянського стану в Україні. Наказ Міністерства юстиції від 18 жовтня 2000р. *Офіційний вісник України*. 2000. №42. ст.1803.

38. Про судову практику у спрах про встановлення фактів що мають юридичне значення. Постанова Пленуму Верховного суду України від 31.03.1995. № 5. *Збірник постанов Пленуму ВСУ*. Симферополь, 1998р. ст. 646-657.

39. Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 року № 7. Цивільний кодекс. Цивільний процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах. Відп. ред. П. І. Шевчук. К.: Юрінком Інтер. 1999. 496 с.

40. Про судову практику у спрах про встановлення фактів що мають юридичне значення. Постанова Пленуму Верховного суду України від 31.03.1995. № 5. *Збірник постанов Пленуму ВСУ*. Симферополь, 1998 р. ст. 646-657.

41. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 6. Цивільний кодекс. Цивільний процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах. Відп. ред. П. І. Шевчук. К.: Юрінком Інтер. 1999. 496 с.

42. Про судову практику в справах про відшкодування моральної

(немайнової) шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. Цивільний кодекс. Цивільний процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах. Відп. ред. П. І. Шевчук. К.: Юрінком Інтер. 1999. 496 с.

43. Про практику застосування судами законодавства, що регулює право власності громадян на жилий будинок. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 жовтня 1991 р. № 7. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1993. № 2. Ст. 25-32.

44. Про судову практику в справах про визнання угод недійсними. Постанови Пленуму Верховного Суду України під 28 квітня 1978 р. № 3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1963-1995). К., 1996.

Спеціальна література:

1. Бичкова С. С., Бірюков І. А., В. І. Цивільне право України : підручник : договірні та недоговірні зобов'язання / авт. кол. : С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. 3-тє вид., змін. та доповн. Київ : Прав. єдність, 2014. 497 с.

2. Бірюков І.А. і Заїка Ю.О. Цивільне право України: Загальна частина / За редакцією І.А. Бірюкова і Ю.О.Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.

3. Бірюков І.А., Заїка Ю.О. Цивільне право України. Загальна частина : підручник : Загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності та інші речові права. Спадкове право. Право інтелектуальної власності. Загальні положення про зобов'язання і договори : / за ред. : І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки ; авт. кол. : І. А. Бірюков, Ю. О. Заїка, І. С. Тімуш та ін. Київ : Прав. єдність, 2014. 510 с.

4. Булеца С.Б., Чепис О.І. Цивільне право. Загальна частина: навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності 081 «Право». Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. 80 с.

5. Глиняна К.М. Забезпечення прав дитини на охорону здоров'я та належну медичну допомогу. Одеса: Гельветика, 2021. С. 427-430.

6. Дзера О. В. Цивільне право України. Загальна частина : підручник : / за ред. : О. В. Дзери та ін. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 4-тє вид., стер. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 977 с.

7. Завальнюк С.В. Аналогія права за цивільним законодавством України : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2018. 184 с.

8. Загальні положення цивільного права. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності та інші речові права. Право інтелектуальної

власності. Зобов'язальне право: Т. 1. 2019. 342 с.

9. Заїка Ю. О. Українське цивільне право : навч. посібник для вузів. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Центр учбов. л-ри, 2014. 358 с.

10. Іванов, Ю. Ф. Цивільне право України : у 2 т. : навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова. Київ : Прав. єдність, 2019.

11. Кізлова О.С. Цивільне та сімейне право України : навч. посібник : в додаткових питаннях та відповідях / Міжнар. гуманіт. ун-т ; відп. ред. О.С. Кізлова, НУ "ОЮА", упоряд. : Г.В. Озернюк, О.В. Сєрих. Одеса : ТЕС, 2014. 578 с.

12. Козловська Л.В. Теоретичні засади визначення належних способів захисту права на обов'язкову частку у спадщині. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 3. С. 141-150.

13. Козловська Л.В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 447 с.

14. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 321 с.

15. Майданик Р.А. Цивільне право України. Практикум : Навч. посібник . Відп. ред. Р.А. Майданик, Н.С. Кузнецова, О.В. Дзера . К. : Правова єдність, 2008 . 624 с.

16. Матвєєв П.С. Цивільне право: Навч. посібник: (в схемах) / П.С. Матвєєв, В.І. Бірюков. – К.: Алерта, 2013. -257 с.

17. Мироненко В.П. Сімейне право України: Підручник : / В.П. Мироненко, С.А. Пилипенко ; За ред.В.П. Мироненко . К. : Правова єдність, 2008 . 477 с.

18. Мічурін, Є. О. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. для підгот. до іспитів та заліків. Харків : Право, 2019. 184 с.

19. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. - 2-е вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2006.

20. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ-ХХ ст.) : навч. Посібник. / І. Й. Бойко. Київ : Атіка, 2013. 349 с.

21. Проблеми цивільних правовідносин у сучасній Україні : монографія / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Київ : Право України ; Харків : Право, 2013. 348 с.

22. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина : Підручник. Академ. Курс. 2-ге вид., доповн. К. : Прав. єдність, 2009. 594 с.

23. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: підручник: академічний курс. 3-тє вид., доповн. К.: Дакор, 2013. 672 с.

24. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право:

підручник: академічний курс. К.: Дакор, 2013. 304 с.

25. Ромовська З.В. Українське сімейне право. Підручник : Академ. Курс. К. : Прав. єдність, 2009 . 500 с.
26. Стефанчук Р.О. Цивільне право України : Навч. Посібник. К. : Правова єдність, 2009 . 537 с.
27. Строки і терміни у цивільному праві : монографія / В. В. Луць. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 321 с.
28. Харитонов Е. О., Старцев О. В. Цивільне право України: Підручник. Вид. 2, перероб. і доп. К.: Істина, 2007. 816 с.
29. Харитонов Є.О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) : [монографія]. Одеса : Фенікс, 2008. 464 с.
30. Харитонов Є.О. Цивільне право України : підручник для вузів / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев ; НУ "ОЮА" . 3-тє вид., переробл. і доповн. К. : Істина, 2011 . 808 с.
31. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник у 2-х томах Т.1 / за ред.. Є.О. Харитонova, Н.Ю. Голубєвої. 2-ге вид. Х.: Одиссей, 2010. 832 с.
32. Харитонов Є.О. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. / За ред. Є.О. Харитонova, Харитонovої О.І., Голубєвої Н.Ю. третє вид. перероб. та допов. Київ. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. 752 с.
33. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини : навч. посібник для вузів / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova . К. : Істина, 2008. 304 с.
34. Харитонов, Є.О. Цивільне право України : Підручник для вузів / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев ; ОНЮА . 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Істина, 2009. 816 с.
35. Харитонova Є.О. Цивільне право України : підручник для вузів / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев ; НУ "ОЮА" . 3-тє вид., переробл. і доповн. К. : Істина, 2013. 808 с.
36. Цивільне законодавство України : навч. посібник / за заг. ред. : Є.О. Харитонova, К.Г. Некіт ; НУ "ОЮА", рец. : В.В. Луць, Р.А. Майданик. Одеса : Юрид. літ., 2013. 392 с.
37. Цивільне право України : Загальна частина : підручник / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; за ред. О. В. Дзери, Н. С Кузнецової, Р. А. Майданика. 5-те вид., стер. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 976 с.
38. Цивільне право України : підручник : Загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності та інші речові права. Спадкове право. Право інтелектуальної власності. Загальні положення про зобов'язання і договори / за ред. І. А. Бірюкова та ін. Київ : Скіф, 2013. 525 с.
39. Цивільне право України : посіб. для підгот. до другого блоку єдиного фахового вступ. випробування / за ред. Є. О. Харитонova ; НУ "ОЮА",

рец.: О. С. Кізлова, С. В. Гринько. Одеса : Фенікс, 2018. 292 с

40. Цивільне право України : у 2 ч. : посіб. для підгот. до іспитів / авт. кол.: В. І. Борисова, К. Ю. Іванова, Б. П. Карнаух, Ю. Є. Ходико ; за заг. ред. В. І. Борисової. 2-е вид., переробл. та доповн. Харків : Право, 2020.

41. Цивільне право України. Загальна частина : підручник для студ. вищ. навч. закладів / Ю. Л. Бошицький, Р. Б. Шишка, О. Р. Шишка та ін. ; рец. Є. О. Харитонов, Київ. ун-т права НАН України. Київ : Ліра-К, 2015. 760 с.

42. Цивільне право України. Практикум : Навч. Посібник. / Відп. ред. Р.А. Майданик, Н.С. Кузнецова, О.В. Дзера . К. : Правова єдність, 2008. 624 с.

43. Цивільне право України: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах / За ред. проф. Р.Б. Шишки (кер. авт. кол.), Ч. 1. Загальна. К.: Видавництво Ліра-К, 2018. 736 с.

44. Цивільне право. Альбом схем : навч. посіб. : у 2 ч. Ч. 1 / Є.О. Мічурін, О.Р.Шишка. Вид. 5-те, перероб. Харків : Право, 2018. 232 с.

45. Цивільне та сімейне право України : навч. посібник / за ред. Є.О. Харитонова ; НУ "ОЮА", авт. кол.: Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Н.Ю. Голубєва, О.О. Кулініч [та ін.], передм. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2018. 598 с.

46. Цивільне та сімейне право України : Підручник. / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої ; ОНЮА . К. : Прав. єдність, 2009 . 968 с.

47. Цивільний кодекс України. Науково–практичний коментар. Видання шосте, перероблене та доповнене. / За заг. ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. Х.: ТОВ «Одісей», 2010. 1216 с.

48. Чанишева А.Р. Іпотечні цивільні правовідносини : монографія. Одеса: Фенікс, 2009. 148 с.

49. Шевченко Я. М. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У 2 т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид. 2-ге, доп. і перероб. К.: Ін Юре, 2006. Т. 1. 696 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Верховна Рада України <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Міністерство юстиції України minjust.gov.ua
3. Міністерство соціальної політики msp.gov.ua
4. <http://www.eplo.eu/> The European Public Law Organization
5. <http://www.un.org/> - The United Nations Organisation
6. Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua>
7. Верховний Суд України <http://www.scourt.gov.ua/>

8. Єдиний державний реєстр судових рішень України
<http://www.reyestr.court.gov.ua>
9. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ <http://sc.gov.ua/>
10. eNUOLAIR – депозитарій (архів) НУ ОЮА - <http://dspace.onua.edu.ua>